

Araştırma Makalesi / Research Article

MÜBADELE SÜRECİNDE HİNT MÜSLÜMANLARININ TÜRKİYE'YE YAPTIKLARI YARDIMLARIN SORUNA DÖNÜŞMESİ (1923-1925)

Şule Sevinç KİŞİ*

Öz

Lozan'da 30 Ocak 1923'te Türkiye ve Yunanistan arasında, Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul Rumlarının dışında kalan Yunanistan'daki Müslüman-Türk ve Türkiye'deki Ortodoks-Rum nüfusun karşılıklı olarak değiştirilmesini esas alan "Mübadele-i Ahali Mukavele-i Ahali" imzalandı. Mübadele işi ile ilgilenmek üzere önce Türk, Yunan ve tarafsız ülke temsilcilerinden oluşan "Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon)" oluşturularak, Türkiye ve Yunanistan'da mübadele edileceklerin durumu tespit edilmeye başlandı. Türk Hükümeti, Türkiye'deki mübadele, imar ve iskân işleriyle yükümlü olmak üzere 13 Ekim 1923 tarihinde TBMM'de kabul edilen bir yasayla "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti" kurulmasına karar verdi. Mübadele işi, ilgili bakanlıkların kamu personeli ile Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla yürütülecektir. Mübadele Sözleşmesi uyarınca Yunanistan'dan getirilecek olan sayıları yarım milyona yakın mübadil Türklerin taşınması, geçici yerlerinde barındırılması ve kalıcı iskân bölgelerine yerleştirilmesi gibi büyük ve meşakkatli bir sorunu aşmak için daha önce önemli yardımları görülen Hint Müslümanlarının bir kez daha yardımlarına ihtiyaç duyuldu, bu amaçla bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından İslam âleminin yardımını isteyen bir bildiri hazırlandı. Bu bildiriye ulaştırmak ve toplanan yardım paralarını getirmek üzere Hilal-i Ahmer tarafından bir heyet oluşturularak Hindistan'a gönderildi. Bu arada Türkiye'de 29 Ekim 1923'te cumhuriyet yönetimine geçilmesinden sonra çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmak için hızlı bir devrim sürecine girilmişti. Bu çerçevede TBMM'de 3 Mart 1924'te kabul edilen yasalarla, aslında cumhuriyet rejimiyle bağdaşmayan halifelik kurumunun kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına sürgün edilmesi gibi kararların alınması, kendilerini halifelğe bağlı hisseden Hindistan Müslümanları arasında kafa karışıklığına yol açtı. Özellikle yardımı toplayan Hint Hilafet Komitesi'nin liderlerinden ve sıkı hilafetçilerden biri olan işadamı Seyyit Chotani'nin, halifelğin kaldırılmasını kabullenememesi sonucunda Türkiye için toplanan yardım paralarını kereste fabrikası ve inşaat malzemeleri alımında harcayarak kaybetmesi nedeniyle bu para Türkiye'ye getirilemedi. Dolayısıyla Türkiye, herhangi bir dış borç almaksızın ve dış yardım almaksızın

* Dr., Öğretim Görevlisi, Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, (sule.sevinc.kisi@ege.edu.tr), (Orcid: 0000-0001-5418-6216).

kendi kısıtlı imkânlarıyla mübadele işini halletmeye çalıştı. Öte yandan Hindistan’da Türkiye için toplanan yardım paralarıyla alınan malzemeleri kendisine devredilen Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bu işin peşini bırakmadı ve Hindistan’a ikinci bir heyet göndererek, cüzi miktarlarda da olsa elde edilen gelirin peyderpey Türkiye’ye getirilmesi için çaba sarf etti. Bu çalışmada, arşiv belgeleri ışığında “Lozan Mübadelesi” sürecinde Hint Müslümanlarının son yardımlarının sorun haline dönüşmesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hint Müslümanları, Hint Hilafet Komitesi, Mustafa Kemal Paşa, Hilal-i Ahmer, Mübadele.

HOW THE AIDS OF THE INDIAN MUSLIMS TO THE TURKEY BECAME A PROBLEM DURING THE EXCHANGE PROCESS (1923-1925)

Abstract

In Lausanne on 30 January 1923 “Population Emigration Convention” which was based on the mutual replacement of the Orthodox Greeks in Turkey and the Turkish-Muslim population in Greece excluding the Turks in Western Thrace and Greeks in Istanbul was signed. First the “Joint Commission”, consisting of the representatives of Turkish, Greek and neutral countries was established so that the status of those to be exchanged in Turkey and Greece could be identified. The Turkish Government adopted a law in Parliament and decided to establish “Ministry of Exchange, Construction and Settlement” on 13 October 1923 to be responsible for the development, settlement and exchange works. Population exchange business will be conducted through the relevant ministries, civil servants and Turkish Red Crescent Association. According to the Exchange Convention, the aids of Indian Muslims was once again needed to overcome a big and arduous problem, namely the transportation, sheltering and temporary settlement of the Turks who were to be brought from nearly half a million Greece. For this purpose, Mustafa Kemal Pasha personally prepared a declaration asking for the help of the Islamic world. A delegation was formed by the Red Crescent and sent to India in order to deliver this declaration and to receive the money collected. Meanwhile, on 29 October 1923 after switching to the Republican administration, Turkey has entered a rapid process of revolution to reach the level of contemporary civilizations. Within this framework, the laws adopted in the Turkish Grand National Assembly on March 3, 1924, the abolition of the caliphate institution incompatible with the republican regime and the decision to deport the Ottoman dynasty abroad caused confusion among the Indian Muslims who felt connected to the caliphate. Especially the money and aid collector “Indian Committee of the Caliphate” leader and pro-caliphate Seyyid Chotani could not accept the abolition of the caliphate and by spending the collected funds in the purchase of sawmill and construction materials, this money was not brought to Turkey. Therefore Turkey, without any external debt and foreign aid has tried to handle the population exchange with limited job opportunities. On the other hand, Turkish Red Crescent Association ceded the materials which were purchased with aid money and tag along with the second delegation to India and this delegation obtained an income albeit in small amounts, and gradually made efforts to bring Turkey. In this study, the latest aids of the Indian Muslims that transformed into a problem during the time of Population Exchange will be examined.

Keywords: Indian Muslims, Indian Committee of the Caliphate, Mustafa Kemal Pasha, Turkish Red Crescent, Population Exchange.

Giriş

Lozan görüşmelerinin birinci aşamasında, tarafların barış konusunda uzlaşamamaları yüzünden son bulacağına anlaşıldığı bir sırada 30 Ocak 1923'te, Türkiye'yi temsil eden İsmet Paşa ve Yunanistan'ı temsil eden Venizelos arasında 15.000 kadar tahmin edilen savaş esirleri ile Türk ve Rum nüfusun değiştirilmesini esas alan "Mübadele-i Ahali Mukavelesnamesi" imzalandı. Mübadele Sözleşmesi'ne göre 1923 Mayıs ayından itibaren Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul Rumları dışında, Yunanistan'daki Müslüman-Türk ve Türkiye'deki Ortodoks-Rum nüfus karşılıklı olarak yer değiştireceklerdir.¹ Ancak sonbahar aylarında başlanabilecek olan nüfus değişimi için bir yandan Türk, Yunan ve tarafsız ülke temsilcilerinden oluşturulan Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon) her iki ülkedeki tespit çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan Türk Hükümeti de gelecek olan Türk mübadillerin taşınması, misafirhane veya geçici barınma yerlerinde ağırlanması ve kalıcı yerleşim yerlerine yerleştirilerek üretici hale getirilmeleri için Türkiye çapında gerekli hazırlıklara başladı.

Mübadele işleri için görevlendirilen Doktor Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in başkanlığı altındaki Türk delege heyeti Atina'ya ulaştıktan sonra Karma Komisyon 8 Ekim 1923'te ilk toplantılarını gerçekleştirdi. Mübadele edilecek halk ile ilişki kurmak üzere Selanik, İzmir ve Karadeniz limanlarına memur edilecek tali komisyonların üyelerinin tayin edilmesi kararı alınarak Türk, tarafsız ve Yunan heyetlerinden birer üyenin katılımıyla üç tali komisyon oluşturuldu.² Karma Komisyon'da ayrıca 1923 yılı zarfında Selanik bölgesindeki köylerdeki Müslümanlardan 50.000 kişinin Türkiye'ye naklolunması geri kalan Türklerin 1924 bahar aylarından itibaren başlayarak taşınması konusunda da uzlaşma sağlandı. Diğer yandan mübadele sürecinde başat rol üstlenecek olan Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti ise Selanik'teki Müslüman halka yardım için Doktor Ömer Lütfi Bey başkanlığında bir heyet gönderilmesini kararlaştırdı. Ayrıca Karma Komisyon'da Hilal-i Ahmer delegesi Doktor Ömer Lütfi Bey'in başvurusu üzerine Selanik'e Doktor Mahir Bey'in başkanlığında beş doktor ve yeterli miktarda memurdan oluşan bir imdad-ı sıhhi heyeti gönderilmesi kararının alınması sağlandı. Türkiye'ye gelecek ilk kafile, Hilal-i Ahmer Heyeti Selanik'e ulaşınca hareket edecekti.³ Selanik'te hazırlıklar sürerken Türkiye'ye ilk gelen mübadiller, 15 Ekim 1923'te Ayvalık'a getirilen Midilli Türkleri oldu.

---

1 Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan sözleşmeler için bk. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Çev. Seha L. Meray, Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 14-22; "Mübadele-i Ahali Mukavelesi İmza Edildi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Şubat 1923; "Murahhaslarımızla Yunanlılar arasında Lozan'da Akdedilen Ekalliyetlerin Mübadelesi Hakkındaki Mukavelesname", *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Şubat 1923.

2 "Heyetimiz Gitti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Teşrinievvel 1923; "Komisyon Atina'da İlk İçtimasını Akdetti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Teşrinievvel 1923.

3 *Hâkimiyet-i Milliye*, 16-17 Teşrinievvel 1923.

Türk Hükümeti, Türkiye'deki mübadele, imar ve iskân işleriyle yükümlü olmak üzere 13 Ekim 1923 tarihinde TBMM'de kabul edilen bir yasayla "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti" kurulmasına karar verdi.⁴ Bakanlığa 20 Ekim'de İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey seçildi. Bu arada TBMM'de 29 Ekim 1923'te kabul edilen Anayasa değişikliğiyle Türkiye'nin yönetim şekli "Cumhuriyet" olarak benimsendi. Cumhurbaşkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilirken, Cumhurbaşkanı tarafından Başbakanlığa da İsmet Paşa getirildi. İsmet Paşa'nın Başbakanlığı altındaki cumhuriyetin ilk hükümetinde yer alan Mustafa Necati Bey, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ndeki bakanlık görevini beş ay kadar sürdürdükten sonra, yerine 6 Mart 1924'te İzmir Milletvekili Mahmut Celal (Bayar), 7 Temmuz 1924'te Bursa Milletvekili Refet (Canitez) Beyler getirildiler. Mübadillerin Türkiye'ye getirilmesi işinin 1924 sonlarında tamamlanacağını anlaşılmaya başlandı üzerine TBMM'de 11 Aralık 1924'te kabul edilen bir yasayla Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti lağvedilerek, mübadele işleri o sırada Recep (Peker) Bey'in bakanlığını yaptığı Dâhiliye Vekâleti'ne devredildi.

Öte yandan mübadelenin gerçekleşme sürecinde Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne çok büyük görevler düşecektir.⁵ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 5 Haziran 1923 tarihinde kendi mali gücü ölçüsünde mübadele edilecek yarım milyona yakın Müslüman Türk'e hizmet ve yardım etmeyi en kutsal görev addederek bir görev listesi oluşturdu ve ilgili bakanlıklara iletti. Buna göre; Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'daki ihraç iskelelerinden Türkiye'deki kabul iskelelerine ve oradan da iskân bölgelerine mübadillerin sevkleri esnasında gerek doktor ve imdad-ı sıhhi heyetleri ile tıbbi hizmet vermek, gerekse muhtaç mübadillere gıda ve giyim yardımlarında bulunmak gibi önemli görevler üstlenecektir. Bu konuda Hilal-i Ahmer'in idare merkezi heyeti üyeleri olan Celal Muhtar Bey ve Hakkı Şinasi Paşa, mübadelenin başladığı 1923 yılı için Hilal-i Ahmer'in aynı olarak 500.000 liralık yardımda bulunmasının kararlaştırıldığını beyan ettiler.⁶ Ayrıca, yakında başlayacak olan mübadelede üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirebilmek için mali gücü yetersiz kalan Hilal-i Ahmer, öncelikle Beynelmil Salib-i Ahmer (Uluslararası Kızılhaç) komitesine çağrıda bulunarak bütün Kızılhaçların yardımını talep etmenin yanı sıra, İslam âleminin yardımını sağlamak için de özellikle Mısır ve Hindistan Müslümanlarına hitaben bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanacak bir beyannamenin yayınlanmasını

4 Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ihdasına dair kanun için bk. *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinievvel 1923. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200352.pdf.

5 Mübadele sürecinde Hilal-i Ahmer'in faaliyetleri hakkında bk. Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, 2. bs., Ankara 2009, s. 164-184; Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı: 39 (Nisan), 2012, s. 111-136; Tunca Özgişi, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Anadolu'ya Göçler ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, 2014, s. 384-393.

6 "Mübadele Meselesi ve Hilal-i Ahmer", *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1923.

da kararlaştırdı.⁷ Daha sonradan mübadelenin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan sıkıntılı durumları gidermek için 5 Aralık 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti arasında yapılan yeni bir anlaşma ile Hilal-i Ahmer'in mübadelede üstleneceği görevler ayrıntılarıyla yeniden tespit edildi.⁸

Diğer taraftan Türk ordusunun kazandığı zafer sonrası Anadolu ve Trakya'dan mülteci olarak kaçan 900.000 kadar Rum'un yanı sıra yine bu sıralarda Kafkasya ve diğer yerlerden Yunanistan'a göç eden Rumlarla birlikte göçmen sayısının 1.000.000 civarına ulaşması Yunanistan'da büyük sıkıntı yarattı.⁹ Bu mülteciler, Yunan Hükümeti'nin umursamaz ve hatta teşvik edici yaklaşımıyla, mübadele dışı olan Batı Trakya Türkleri ile Yunanistan'da mübadele edilmek üzere bekleyen Türklerin mal varlıklarına zorla el koyacaklar ve oradaki Türklerin can güvenliklerini tehdit etmeye başlayacaklardır. İşte bu gibi nedenlerle Türkiye daha önce alınan kararların aksine mübadelenin bir an önce yapılması zorunluluğu ile karşı karşıya kaldı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İslam Âlemini Yardıma Çağırın Beyannamesi

Uzun süren savaşlar sürecinden yeni çıkmış ve ülkesi savaştan zarar görmüş olan Türkiye'nin mübadelenin bütün külfetini kendi imkânları ile karşılaması oldukça zor görünmektedir. Dolayısıyla Yunanistan'da çoğu sefalet içinde bekleyen mübadillerin Türkiye'ye bir an önce taşınması ve iskân bölgelerine yerleştirilmesi için hükümetin ve Türk milletinin kendi imkânlarının yanı sıra İslam dünyasının yardımına da ihtiyaç hissedildi. Bu amaçla TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından İslam âlemine hitaben hazırlanan beyanname, özellikle Hindistan ve Mısır gibi sömürge yönetimi altındaki ülkelere dağıtılmak üzere 25 Eylül 1923'te Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderildi. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İslam dünyasını mübadele edilecek Türk göçmenlerine yardıma çağırın beyannamesi aynen şöyledir:¹⁰

"Türk milleti; Allah'ın inayetine güvenerek hayatını kurtarmaya, yaşamak hakkına malik olduğunu dünyaya göstermeye azmettiği gün, biliyorsunuz ki, bütün vesaitten mahrum, yalnız iman ve aşk-ı istiklal kuvvetine malik idi. Türkler; bu sayede istihlal ettikleri zaferle mücahedelerini (savaşma) tetovic (taçlanma) ederken âlem-i

7 "Mübadele Meselesi ve Hilal-i Ahmer'in Teşebbüsâtı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Eylül 1923; *Kızılay Arşivi*, 1297-102.8.

8 *Kızılay Arşivi*, 1297-102.

9 Amerika ve diğer devletlerin yardımıyla Anadolu'dan kaçan Rumlara ilişkin bk. İbrahim Erdal, "Amerikan Arşiv Belgelerine Göre İzmir'in Boşaltılması ve Rum Göçmenlere Yardım Konusu", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 21, 2009, s. 61-73.

10 Bk. EK 1: Mustafa Kemal Paşa'nın İslam Âlemine Beyannamesi, *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 030_10_00_00_1_1_4_1-5. Bu beyanname aynı tarihlerde Türk kamuoyunun bilgilendirilmesi için basına da verilmiştir. Bk. "Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden Âlem-i İslam'a Bir Hitabe", *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Eylül 1923.

İslam'ın pek ulvi bir alaka ile mütehassis olduklarını şükür ile görmüş ve bunu daima minnetle yad etmekte bulunmuştur. İşte bu alakaya istinaden şimdi de bütün din kardeşlerimizden yine kendi kardeşleri için şefkat ve merhamet rica ve tavassutunda bulunacağım; Türk milleti zafere kavuştu, fakat elyevm muazzam bir iş karşısındadır:

Yunan idaresi altındaki dindaşlarımızın mübadelesi ve Türk toprağına iskânları. Bu kardeşlerimiz bugün Yunan zulmü altında inliyor. Bütün gün muhtelif mahallerden gelen feryadnameler, her Müslüman kalbini rikkate (merhamet, acıma) getirecek; her Müslüman'ı ağlatacak derecede acıklıdır. Bunların bir an evvel kurtarılmaları artık her şeyden evvel bir vazife-i diniye olmuştur. Bizler gibi birer yuva sahibi olan ve yekûnu altı yüz bini geçen bu kardeşlerimizi Türk toprağına kavuşturmak, sefaletlerine hitam vermek pek büyük bir iştir.

Kardeşler, Türk milleti ne kadar vesait malik olursa olsun, bu vesait yine kâfi değildir. Harp esnasında Yunanlıların ayak bastıkları Anadolu mamureleri bugün birer virane olmuştur. Yunan hırs ve cinayetine kurban giden kardeşlerin toprakları da harabeye dönmüştür.

İşte kardeşler; bu yerleri imar etmeye, duçar oldukları mahrumiyet ve sefaletten bir dakika evvel halâs edilmeleri lazım gelen Yunan idaresindeki Müslümanları buralarda iskâna, altı yüz bin kişiye ekmek vermeye, me'va (yurt, mesken) bulmaya çalışan Türkler, kardeşlerinin sefaletten telef olmamaları için âlem-i İslam'ın mürüvvetine (cömertlik, iyilikseverlik) müracaat ediyor.

Dindaşlık rabita-i kudsiyesinin feyyaz tecelliyatına ümidvar ve mütenazzır (bekleyen); bu zavallı kardeşlerimiz için müşterek hayır ve şefkat müessesesi olan Hilal-i Ahmer'in vaki olacak teşebbüsüne bütün âlem-i İslam'ın seve seve ve kemal-i memnuniyetle zahir olacağına şüphem yoktur. Hilal-i Ahmer, bu dini vazifesinde de muvaffak olması için âlem-i İslam'ın lütuf ve muavenetine arz-ı ihtiyaç ediyor. Yapacağınız en ufak bir muavenetin birkaç Müslüman ailesinin hayatını kurtaracağını düşününüz.

Doğrudan doğruya aynen ve nakden gönderilecek ianat şükranla kabul edilecektir. Bugün ezici bir cereyan içinde bulunan ve yarım iskân ve iaşe edilmek için bin müşkülle pençeleyecek olan Rumeli Müslümanlarının yegâne istinatgâhları imanları ve yegâne ümitleri din kardeşlerinin ulviyet (yücelik) ve necabetidir (soyluluk). Cenab-ı Kibriya cümlemizin yardımcı olsun."

Şüphesiz Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı bu beyannameyi hazırlamaya yönelten en önemli neden, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin girdiği Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları gibi savaşlarda ve özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nda devletin tümüyle dağılmasıyla birlikte bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan Milli Mücadele sırasında Hint Müslümanlarının Türkiye'ye verdikleri manevi desteğin yanı sıra, gönderdikleri hatırı sayılır maddi yardımlar¹¹ ve hatta Kurtuluş Savaşı sonrasında bile bu yardımların cüzi

11 20 yüzyılın ilk çeyreğindeki bu savaşlarda Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve

miktarlarda da olsa devam etmesinin verdiği ümit oldu. Bu günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı ve hemen sonrasında büyük bir kadirşinaslık ve vefa örneği olarak Hindistan'dan gelen ve gelmeye devam eden her bir yardım için, yardımı gönderen kişi ve kuruluşlara bizzat teşekkür etmeyi ihmal etmediği görülmektedir. Örneğin, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu için anayasa değişikliği hazırlıkları yaptığı bir sırada, -Londra'da çıkardığı *Islamic News* gazetesindeki yazılarıyla Türk Milli Mücadelesi'ne destek veren- Hint gazeteci Abdülkayyum Malik Efendi ile Ankara'da 26 Ağustos 1923 tarihindeki görüşmesinde, samimi düşünceleriyle yardımlar için Türk milleti adına minnettarlığını şöyle ifade etmektedir:¹²

“Biz Türkler en felaketli zamanlarımızda imdadımıza koşan ve bize hiçbir yardımını esirgemeyen Hintli kardeşlerimizin yaptıkları hizmetlerden dolayı pek minnettarız. Onların bize yaptıkları hizmetlerin milletçe nihayetsiz memnuniyetle karşılandığını, orada din kardeşlerimize ve bilhassa Hint Hilafet Komitesi üyelerine bildirmenizi isterim.

Biz zaferimizi kazandık. Diğer kardeşlerimizin de milli emellerine kavuştuklarını görmek, bizim için sevinç sebebi olacaktır.

Hindistan'da cereyan eden vakaları yakından takip ediyoruz. Hintli din kardeşlerimizin milli mücadeleleriyle yakından alakadarız. Onları da emellerinde muvaffak olmuş görmek, en samimi temennimizdir.”

Bu görüşmede Milli Mücadele'yi kazanmış muzaffer bir başkomutan olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Hint Müslümanlarının bağımsızlıklarına kavuşmaları yolundaki başarı temennilerini dile getirmesinin çok özel bir anlamı vardır. Şöyle ki, Hindistan'ın 1858'de tümüyle İngiltere'nin sömürgesi altına girmesinden sonra özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren müfritler (aşırılar) ve mutediller (ılımlılar) adıyla ikiye ayrılmış olan Hint milliyetçileri İngiliz yönetimine karşı bir bağımsızlık veya bu olmadığı takdirde idari özerklik almak için bir mücadele başlatmışlardı. Müslümanlar ile Hindular 1920 yılında aralarında yaptıkları bir ittifakla bu mücadeleyi birlikte sürdürme kararı aldılar. İngiliz emperyalizminden kesin olarak kurtulmak isteyen ve müfritler olarak bilinen aşırı uçta yer alanlar arasında Müslüman liderlerden Muhammed Ali (Cinnah) ve kardeşi Şevket Ali bulunmakta ve Hindu müfritlerinin başkanlığını da Mahatma Gandhi yapmaktadır. Mutediller veya son aldıkları isimle Ahrar Fırkası ise, aynı amaca ılımlı yöntemlerle gitmeye çalışan bir partidir. Emperyalizme karşı Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra

---

Türkiye'ye yardımları hakkında bk., Hasan Taner Kerimoğlu, “Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yaptığı Yardımlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: II/2, (Kış 2012), s. 161-181; Serdal Soyluer, “Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yardım Kampanyalarının Osmanlı Basınına Yansımaları”, *Şarkiyat Mecmuası*, S. 13, 2008, s. 91-118; Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Kayseri 1991.

12 Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 16, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 93.

Hindistan'da İngiliz yönetiminden kurtulmak için Hint liderlerinin verdiği mücadele de yeni bir canlılık kazandı. Nitekim yeni Türkiye'nin kuruluş günlerinde Hindistan'da yaşanan bu gelişmelerden basın aracılığıyla Türk kamuoyu da haberdar edilmekteydi. Örneğin, 1923 Mart ayı başında Allahabad şehrinde bir Hilafet Kongresi toplandı ve bu kongrede, Hindistan halkının henüz mülki itaatsizlik gösterecek siyasi olgunluğa erişmediği kabul edilmekle birlikte, Hindistan için mutlak özerkliği isteyen bir program kabul edildi ve gelecek parlamento seçimlerde milli adayların başarılı olması için çalışılması ve yasama meclisinde hükümete sürekli obstrüksiyon yapılması gibi kararlar alındı.¹³ Sonuç olarak 1923 yılından itibaren yerel ve parlamento seçimlerinde yavaş yavaş müfritler seçilmeye başlayacaklardır. Şüphesiz Hindistan'da yaşanan bu gelişmeler, yukarıdaki konuşmasından da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa tarafından da yakından takip edilmekte ve mücadeleleri gönülden desteklenmektedir.

Yine Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Hindistan'a gönderdiği teşekkür mektuplarından biri de 23 Eylül 1923'te Madras şehrindeki "*Türkiye Dul ve Yetimlerine Yardım Komitesi*" Başkanı Celal Muhammed Sahip Efendi'ye gönderilen mektuptur. Mustafa Kemal Paşa bu mektubunda bağış sahiplerine teşekkür etmenin yanında, gelen paraların amacına ulaştığının bilinmesi açısından nerelere sarf edileceğini de şöyle açıklamaktadır:¹⁴

"Celal Muhammed Sahip Efendi Hazretlerine

30 Ağustos 1923 tarihli mektubunuzu ve içindeki dört bin yüz otuz dört İngiliz Lirası on üç şilin ve altı peniyi ihtiva eden çeki aldım. İşbu meblağ, bağışta bulunanların niyet ve arzusu üzere son harpte şehit olanların dulları ve yetimleriyle İzmir vilayetinde Yunan gadrine ve zulmüne uğrayan biçarelere sarf edilecek ve dağıtılacaktır. Dini bir emri yerine getirirken, felaketzede din kardeşlerine karşı insanlık ve kardeşlik vazifelerini unutmamak suretiyle bize olan derin muhabbet ve bağlılıklarını gösteren muhterem bağış sahiplerine, yardımlarına koştukları biçareler namına teşekkürlerimin tebliğ buyurulmasını rica eder, bütün İslam âlemine eltâf-ı kerimeden (Allah'ın lütuflarından) daimi refah ve saadet tazarru eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal"

Diğer yandan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından İslam âlemine hitaben hazırlanan bildiri, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce Arapça, Farsça, Urduca, İngilizce ve Fransızcaya tercüme edildi. Ayrıca İslam dünyasından "*mübadale ile gelecek muhacirlere yardım ve şefkatlerini teşvik edecek beyannamelerin dağıtımını ile yardım toplanması için*" Hindistan'a bir heyet gönderilmesine karar verildi.¹⁵

13 "*Hilafet Kongresinin Kararı*", *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Mart 1923.

14 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 16, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 120.

15 *Kızılay Arşivi*, 1297-102.8. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, mübadale edilecek ahaliye nakdi yardım temin etmek üzere Hindistan ve diğer İslam memleketlerine heyet gönderilmesine 10

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından Yunanistan ve adalardan gelecek mübadillerin ihtiyaçlarının karşılanması için yardım kampanyasıyla toplanan bağışları kaydetmek üzere İslam ülkelerine gönderilmesi kararlaştırılan Lütfi Simavi Bey ile Kemal Ömer Bey'den oluşan heyet öncelikle Hindistan'a gidecektir. Ancak daha sonraki günlerde Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'nin 26 Kasım 1923 günkü toplantısında heyetten istifa eden Lütfi Simavi Bey'in istifası kabul edilerek yerine Antalya Milletvekili Rasih Efendi seçildi. Diğer delege Kemal Ömer Bey de sağlık durumu nedeniyle Hindistan'a gitmekte tereddüt ettiğini beyan ettiyse de çoğunluğunu doktorların oluşturduğu genel merkez üyeleri kendisine sağlık durumunun müsait olduğunu söyleyerek istifasını kabul etmediler. Bu arada heyetin Hindistan'a gitmesi için İngiltere'den de izin istendi, ancak İngilizler heyetin gitmesi hakkındaki cevaplarında pek de aceleci davranmadılar.¹⁶

Hindistan'a gitmek üzere İstanbul'a gelen Antalya Milletvekili Hoca Rasih Efendi, 5 Ocak 1924 tarihinde Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatında; on gün sonra Kemal Ömer Bey'le beraber Hindistan'a hareket edeceğini, vazifesinin sırf insani olup mübadeleye tabi ahaliye yardım için Gazi Paşa tarafından Müslümanlara hitaben yayınlanan beyannameyi dağıtmak olduğunu ve bu konuda İngiltere Hükümeti'nin de gereken kolaylığı sağlamayı vaat ettiğini açıkladı.¹⁷

Hilal-i Ahmer Heyeti daha yola çıkmadan evvel İstanbul'da yayınlanan Tevhid-i Efkâr gazetesi, Hindistan Ulusal Kongresi'nin şube başkanı Abdullah imzasıyla Hintlilere hitaben hazırlanan bir mektuptan söz etmekteydi. Bu mektupta, Hintliler Türkiye Cumhuriyeti'nin başarısına ellerindeki bütün imkânlarla yardıma davet edilerek, muhacirler için bağış yapmaya teşvik edilmekte ve yardımın yalnız Hint Müslümanlarınca değil bütün Hintliler tarafından yapılması tavsiye edilmektedir. Mektupta bilhassa şöyle denilmektedir:¹⁸

"Ben bu fikirdeyim ki, Hindistan'ın Hilal-i Ahmer'e ifa edeceği muavenetler bütün Hindistan Kongresi tarafından icra olunmalıdır. Milli Kongre bütün Hindistan'ın insaniyetperverliğine müracaat etmelidir. Bütün caddelerden, mabetlerden şu sayha (bağırış) duyulmalı: 'Avrupa'nın şerefli kardeşlerine muavenet ediniz!'"

Hindistan'a gidecek Hilal-i Ahmer Heyeti, Antalya Milletvekili Rasih Efendi, Kemal Ömer Bey¹⁹, Hilal-i Ahmer muhasebecisi Bedri Bey ve bir

---

Ekim 1923 tarihindeki idare heyeti toplantısında karar vermiştir. *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Teşrinievvel 1923.

16 "Müslüman Memleketlere Gidecek Heyet", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Teşrinisani 1923; "Hindistan'a İzam Olacak Heyet", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Teşrinisani 1923.

17 "Hindistan'a Gidecek Heyet", *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Kânunusani 1924.

18 "Avrupa'nın Şerefli Kardeşlerine Yardım Ediniz!", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Kânunusani 1924. 19 Çeşitli görevleri bulunan Kemal Ömer Bey'in Hindistan'a gidişi Hilal-i Ahmer'de sıkıntı yarattı. Hilal-i Ahmer merkez kurulu ile sağlık teşkilatını denetleme amacıyla kurulan komisyon üyelerinden olan Kemal Ömer Bey'in Hindistan'a gitmesinden dolayı komisyonda çoğunluk oluşturulamadığından toplantı yapılamamış, bunun üzerine

tercümandan oluşmaktadır. Heyet 22 Ocak 1924 tarihinde Famaka vapuruyla hareket ederek İzmir'e uğradı ve 25 Ocak'ta o sırada İzmir'de bulunmakta olan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra aynı gün Hindistan'a doğru hareket etti.²⁰

Hilal-i Ahmer Heyeti'nin Hindistan'a ulaşmasından sonra 1924 Mart ayı başında mübadil göçmenler için Hindistan'da toplanan yardımdan ilk posta olarak 6.974 İngiliz lirası Hilal-i Ahmer'e gönderildi.²¹ Bu sırada Hindistan'daki Hilal-i Ahmer Heyeti'nden gelen bir mektupta, yardım toplanması için geniş bir zemin olduğu ve yüklü miktarda yardım ümit edildiği bildirilmekteydi. Yine Hint Müslümanlarının Hilal-i Ahmer'e yardım toplamaya devam edildiği yolunda haberlerin yanı sıra, 26 Mart'ta Hindistan'dan Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'ne 6.960 İngiliz Liralık bir çekin geldiği de bildirilmektedir ki, esasında bu gelen çek, arada küsurat farkı olsa da ilk gelen çekin ikinci kopyasıydı.²² Ne var ki, Türkiye'de "Halifelik" kurumunun kaldırılması kararının alınması Hint Müslümanları arasında bir şaşkınlık ve endişeye yol açtı. Özellikle Hint Hilafet Komitesi'nce halifeliğin kaldırılmasının kabullenilememesinden dolayı bu olumlu haberlerin arkası gelmediği sonradan anlaşılacaktı.

Türkiye'de Halifeliğin Kaldırılmasıyla Birlikte Hint Müslümanlarının Türkiye'ye Yardımlarının Sorun Haline Dönüşmesi

Esasen Türkiye'de "Cumhuriyet" rejiminin kurulmasından sonra, Halife Abdülmecit'in kullandığı unvanlar ve yetkilerini aşan davranışları; devletin idaresi konusunda Mustafa Kemal Paşa ile yollarını ayıran Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi Milli Mücadele'nin önemli paşalarının halifenin etrafında yer almaları, Londra İslam Cemiyeti Başkanı ve Hindistan Müslümanlarından İsmaililerin liderleri olan "Ağa Han ile Seyyid Emir Ali"nin, halifenin siyasi durumunun korunmasıyla ilgili olarak Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektup ve Türkiye'nin iç işlerine karışmak anlamına gelen bu mektubun daha İsmet Paşa'nın eline geçmesinden önce 5-6 Aralık 1923 tarihinde muhalefeti temsil eden Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkâr gibi İstanbul gazetelerinde yayınlanması²³, 1924 yılı Ocak ayında Halife Abdülmecit'in

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti fahri muhasebecisi tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanlığı'na 25 Mart 1924 tarihinde bir yazı gönderilerek Kemal Ömer Bey'in yerine geçici olarak genel merkez üyelerinden birinin atanması istenmiştir. *Kızılay Arşivi*, 1371/1.

20 "Hindistan'a Giden Hilal-i Ahmer Heyeti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Kânunusani 1924; "Hindistan Heyeti İzmir'de", *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Kânunusani 1924.

21 "Hindistan İanesi İlk Yardım", *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Mart 1924.

22 "Hindistan'daki Heyetimiz ve İane", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mart 1924; "Hindistan'da İane", *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mart 1924.

23 Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasına vesile olan önemli gelişmelerden biri olan Ağa Han ve Emir Ali'den oluşan iki Şii liderin, Sünni bir kurum olan "Halifelik" makamının bütün İslam dünyasına güven ve saygı uyandıracak esaslar içerisinde, İslam'ın manevi ve dini

hem ödeneğinin artırılması, hem de İstanbul'a gitmekte olan resmi heyetlerle görüşme yapma isteğini Başbakan İsmet Paşa'ya bildirmesi gibi her biri Türk kamuoyunda ayrı ayrı tepki çeken gelişmeler, Türkiye'de artık halifelik kaldırılması zamanının geldiğini göstermişti.

TBMM'de 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılması ve aynı gün kabul edilen diğer kanunlarla²⁴ birlikte Türkiye Cumhuriyeti aynı zamanda "laik" bir ulusal devlet kimliğine doğru yönelmekteydi.²⁵ Cumhuriyet rejiminin kurulmasından sonra, egemenlik ve bağımsızlık kavramlarının önemli ilkeler haline geldiği yeni Türkiye'de, esasen devlet başkanlığı niteliğiyle cumhuriyet düşüncesiyle bağdaşmayan ve aynı zamanda dini niteliğiyle tüm dünya Müslümanlarını ilgilendiren bir siyasal kurum olan halifelik kurumunun kaldırılmasıyla, bu kurumun gerek iç politikada, gerekse dış politikada Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olarak kullanılmasının önü alınmak isteniyordu.

Ne var ki, Türkiye'de halifelik kaldırılmasının Hindistan'da hem olumlu, hem de olumsuz yansımaları oldu. Hemen üç gün sonra 6 Mart 1924'te, Başbakan İsmet Paşa'ya, Hindistan'dan İslamabat Müslümanları adına Ahmedîye Camisi İmamı Tayyar imzasıyla, "Hilafetin ilgasını tebrik ederim. Allah terakkiperver Türkiye'yi mazhar-ı saadet etsin" cümlelerini içeren bir tebrik telgrafı gönderildi.²⁶ Ancak Türkiye'nin bu kararı, İngilizlerin sistemli propagandalarının da etkisiyle, bazı Hint Müslümanları arasında hayal kırıklığı yaratmanın dışında, Hilafet Hareketi liderleri arasında anlaşmazlıklara da yol açtı. Hareket liderlerinden Muhammed Ali ve Şevket Ali kardeşler kararın tartışılmasını, Mustafa Azad halifelik Mustafa Kemal'e teklif edilmesini, Mustafa İkbâl ise Türklerin tutumunda İslam'a aykırı bir tavır olmadığı için Hint Müslümanlarının onları örnek almasını savunmaktadırlar.²⁷

Öte yandan, Türkiye'de birkaç ay devam eden halifelik tartışmaları ve sonunda halifelik kaldırılması üzerine Hint Müslümanları ve özellikle de Türkiye için yardım kampanyalarını yürüten Hint Hilafet Komitesi üyelerinde endişeden kaynaklanan ilginç tepkiler oluştu. Nitekim bu tepkilere maruz kalan

---

bütünlüğünü korumaya yararlı bir duruma konulmasına dair önerilerini içeren mektubun İstanbul basınında yer almasında sonra, bu mektubu yayınlayan gazetecilerin İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaları gibi gelişmeler, gerek Türk kamuoyunda gerekse Hint Müslümanları arasında halifelik lehinde veya aleyhinde bir tartışma iklimi yarattı. Bu konuda bk., Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. I, İstanbul 1973, s. 209-246; Gamze Yaylağül, "Halifelik Kaldırılmasının Hindistan Müslümanlarına ve Türk Basınına Yansımaları", *Asya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, C. 4, s. 103-114.

24 Şerîye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgası, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Hilafetin İlgası ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun için bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 7, Devre: II, İçtima Senesi: 1, 3 Mart 1340 (1924).

25 Bu konuda bk., Seçil Akgün, *Halifelik Kaldırılması ve Laiklik*, Ankara 1985.

26 "Hindistan da Tebrik Ediyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Mart 1924.

27 M. Naeem Qureshi, "Hindistan Hilafet Hareketi", *İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, s. 109; Hayriye Yüksel, "Türk Devrimi'nin Hindistan ve İran'daki Yansımaları", *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, 2010, s. 246.

Hindistan'a yardım toplamak için gönderilen Hilal-i Ahmer Heyeti'nin başında bulunan Antalya Milletvekili Rasih Efendi, Hindistan'a gittikten sonra kendini halifelik tartışmalarının içinde buldu. Rasih Efendi burada karşılaştığı durumlar ve edindiği izlenimlerini dönüşte Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir rapor olarak sundu. Bu raporda Rasih Efendi, Hindistan'da yaşadıkları süreç hakkında şu ilginç bilgileri vermektedir:²⁸

Hilal-i Ahmer Heyeti Bombay'a ulaştığı gün iskelede çeşitli şehirlerden gelen Müslüman halk temsilcileri tarafından karşılandı. Hindistan'ın bağımsızlığı için çalışan Hilafet Komitesi'ne başkanlık eden Şevket Ali Sahip ve Mehmet Ali Sahip de karşılayanlar arasında bulunuyordu. Aralarında Hindular adına bağımsızlık mücadelesi veren Mahatma Gandhi'nin başkanlık ettiği cemiyet üyelerinin temsilcileri de vardı. Daha ilk görüşmede Mehmet Ali ve Şevket Ali, Müslüman olmayan üyeleri takdim ederken bağımsızlık mücadelesini müşterek yapmak ve beraber çalışmak amacını esas kabul ederek aralarında anlaşma yaptıklarını, Müslüman olanların "*Hint Hilafet Komitesi*" ve "*Hint Ulema Cemiyeti*"nden oluşan iki cemiyetle, Müslüman olmayanların da "*Hindistan Ulusal Kongresi*" olarak bilinen cemiyetle ayrı ayrı çalıştıklarını, yalnız bu üç cemiyetin merkezi heyetlerinin her iki ayda bir ortak toplantı yaparak çalışmalarını yürüttüklerini ifade ettiler.

Rasih Efendi'nin burada edindiği bilgilere göre, Hilafet Komitesi'yle Ulema Cemiyeti, Türk Milli Mücadelesi'ni çok büyük bir ilgiyle takip etmişler ve sonuçları hakkında Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde konferanslar vererek Hindistan'da bir uyanış yaratmaya çalışmışlar ve son yıllarda da Türk mücadelesi örnek alınarak, oldukça yararlı faaliyette bulunmuşlardı. İngilizler bu faaliyeti durdurmak için kendi taraftarları olan ve İslam esaslarıyla uyumlu olmayan bir mezhebin başkanı bulunan Ağa Han'ı Hilafet Komitesi'nin başkanlığına getirmek istemişti. Bu şekilde Hint Müslümanlarının gözüne girmek isteyen İngilizler, güya hilafet hukukunu savunuyormuş gibi İstanbul'da yayınlanan Tanin ve daha bir-iki gazetede Ağa Han imzasıyla makaleler yayınlattırmışlardı. Türkiye'de bu olaylara karşı şiddetle verilen tepkiler üzerine, Ağa Han'ın ve İngilizlerin başarısızlığına uğradığına bu sırada Hindistan'da bulunmakta olan Rasih Efendi bizzat şahitlik etmişti.

Öte yandan Rasih Efendi başkanlığındaki heyet, Bombay'a ulaştıkları ilk günlerinden itibaren Mehmet Ali ve Şevket Ali biraderler tarafından birçok sorularla adeta sorguya çekildi. Önce, Türkiye'de yapılan mücadele ve inkılapların büyüklüğüyle orantılı yayın ve propaganda ağının eksikliğinden tutturdular. Bu durumdan faydalanan İngilizlerin Türk Devrimi'ni halk nazarında sönük göstermek ve Hindistan'da Türkiye'ye yönelik olumlu bakış açısını yok etmek için sürekli yayın yaptıklarını ve bu yayınların zararlarını gidermek için kendilerinin çok güçlük çektiklerinden bahsettiler. İngilizlerin Türkiye'yi

28 Rasih Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu rapor için bk., Mesut Çapa, "Mustafa Kemal Paşa'ya Halifelik Önerisi", *Toplumsal Tarih*, S. 1, Ocak 1994, s. 14-17.

örnek olarak mücadeleye devam eden Hintlileri Türkiye'den soğutmak için Osmanlı Hanedanı ve hilafet kurumu üzerinden yaptıkları propaganda ile Hint Müslümanlarını ayrılığa düşürmek üzere olduğunu söyleyen Ali biraderler, bu hususta Rasih Efendi'den açıklama yapmasını istediler. En sonunda Rasih Efendi'nin yeni Türkiye'de artık Osmanlı Hanedanı'nın devlet başkanlığına getirilemeyeceğinin nedenleri anlatmasından sonra Ali biraderler Türkiye'nin yanında kalacaklarını beyan ederek, hanedan işinin doğrudan doğruya Türkiye'ye ait bir durum olduğunu kabul ettiler.

Hilal-i Ahmer Heyeti Bombay'da bir hafta kaldıktan sonra, Genel Vali ile görüşmek üzere Hindistan'ın genel merkezi olan Delhi'ye hareket etti. Türk heyeti burada Hilal-i Ahmer adına çalışmalar yürütürken, Hilafet Komitesi üyelerinden Mehmet Ali, Şevket Ali, Hâkim Ecmel Han, Doktor Ensari, hitabet ve sosyal bilimler uzmanlığıyla tanınan Ebul Kelam Ahmet Azad ve Hint Ulema Cemiyeti Başkanı Mehmet Kifayetullah Sahiplerden oluşan bir heyet tarafından ziyaret edildi. Bu ziyaret esnasında Hint Müslüman liderleri Türk heyetinden gizli görüşme talebinde bulundular. Akşamdan sabaha kadar devam eden bu görüşmede konu, bu kez hanedandan bahsetmeksizin yine hilafet meselesine geldi ve "TBMM Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı hem cumhurbaşkanı, hem de halife ilan etsin" iddiası üzerinde ısrarla durdular. Hatta heyet üyelerinin bu hususta Gazi Paşa'ya ricada bulunması halinde Gazi Paşa tarafından reddedilmeyeceğini sanıyorlardı. Hint Müslüman önderleri hilafet ve halife olmazsa kendilerinin "Hilafet Komitesi" unvanıyla çalışamayacaklarından, faaliyette bulunamayacaklarından endişe ediyorlardı. İngilizlerle bu unvan ile mücadele ettiklerini, Hint çoğunluğu yanında bu unvana tutunabildiklerini ve ancak bu unvan ile halkı başlarına toplayabildiklerini dile getirdiler. Dahası Türkiye'nin şimdiye kadar İslam âlemi için yaptığı hizmetleri ve çektiği külfeti takdir ettiklerini, bu kez de esir milletlerin kurtuluş mücadelelerini devam ettirmek için külfeti yine üstlenmesi gerektiği talebinde ısrar ettiler. Bunun üzerine işin renginin değiştiğini anlayan Rasih Efendi, kendi siyasi amaçları için Türkiye'yi kalkan olarak kullanmak isteyen Hint Müslüman liderlerine, uluslararası hukuka göre bir devletin kendi sınırları dışında kalan milletlerin işlerine karışmasının mümkün olmayacağı gibi Hindistan'daki seksen milyon Müslüman'ın bağımsızlığını Türkiye'de kalan on milyon Türk'e müdafaa ettirmenin makul olmayacağını, dünyaya karşı Türk'ü koz olarak kullanmaya kalkarlarsa bu yükün altından Türkiye Türklerinin kalkamayacağını, eğer maksatları "Türkiye'yi öldürüp yerine bir türbe yaparak ziyaret etmek ise", bunu akıl ve mantığın kabul etmeyeceğini söyledi ve Kuran'ın cihat emrinin yalnız Türkiye Türklerine değil seksen milyonluk Hint Müslümanlarına da emredildiğini hatırlatarak, şimdi harekete geçerek hem kendilerini hem de İslam âlemini kurtarmaları tavsiyesinde bulundu. Rasih Efendi, en sonunda "Bunca mücadeleden sonra elde ettiğimiz istiklalimizi tehlikeye koyamayız", cevabıyla bu görüşmeyi sonlandırdı.

Bu arada Türkiye’de halifeliğin lağvedilerek Osmanlı Hanedanı’nın sınır dışına çıkarılması kararı alındı. İngiltere, bütün propaganda yöntemlerini harekete geçirerek ve Meclis’ten çıkan kanunları tahrif ederek bütün kuvvetiyle Türkiye aleyhinde yayınlarına devam ediyordu. Bu durum karşısında Hindistan’ın bağımsızlığı için çalışan Müslüman ve gayri Müslim cemiyetler çaresiz kaldılar, Reuters Ajansı’nın aleyhte yayınlarının etkisinde kalıp halkı aydınlatamadılar, hatta Hindistan’da bulunan Türk heyetinin nasihatlerini dinlemek istemedikleri gibi Hilal-i Ahmer adına insani amaçlarla yardım toplamak için burada bulduklarını bile unutarak siyasi bir tavır takındılar. Nitekim bu tavır üzerine Rasih Efendi, kendileriyle yapılan görüşmelerden sonuç çıkmayacağını anlayarak heyetle birlikte hemen dönüş kararı verecektir.

Hindistan’da yaşanan bu gelişmeler üzerine orada zor durumda kalan Hilal-i Ahmer Heyeti Başkanı Antalya Milletvekili Rasih Efendi, Delhi’den 5 Mart 1924’te Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya, hilafet hakkında Hint Müslüman liderlerinin düşünceleriyle, kendi şahsî düşüncelerini açıklayan şu telgrafi gönderdi:²⁹

“Hilafetin Türk milletince tecridi Müslüman memleketlerinde çeşitli tesirler ve ihtiraslar uyandıracaktır. Bunun neticelerinden Türkiye de etkilenecek ve rahatsız olacak, dâhili emniyeti tehdit altında kalacaktır. Hilafeti Osmanlı Hanedanı’nda bırakmaya hiçbir lüzum ve mecburiyet yoktur. Lakin hilafet her Müslüman millet tarafından Türklerin müttehidenden mukaddes ve münakaşa kabul etmez bir sıfatı olarak görüldüğü için, bu sıfatı Millet Meclisi’nin maneviyatında katıyen muhafaza etmek ve onu, Reis’in şahsında temsil ettirmek lazımdır. Aynı mesele hakkında son haberler bizi dönmeye mecbur bırakıyor. Emri telgrafınızı bekliyorum.

Antalya Mebusu Rasih”

Rasih Efendi’nin bu telgrafından başka Hindistan ve Mısır’dan da benzer telgraflar gelmesi üzerine, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, TBMM’de halifeliğin kaldırılma gerekçelerinin oralarda da iyice anlaşılmasını sağlamak için, Hoca Rasih Efendi’nin yanı sıra, Hindistan Karaçi’den Şevket Ali, Suhaç’ta Cerca, Bombay Hilafet Merkez Komitesi, Mısır’da Abdülhamit, Abdülmecit ve arkadaşlarına hitaben önemli açıklamaları içeren şu cevabî telgrafi gönderdi:³⁰

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kabul ettiği kanun aşağıdadır: Halife hal’ edilmiştir. Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mana ve kavramında esasen mevcut olduğundan, hilafet makamı kaldırılmıştır. Hakikaten hilafetten kast olunan hükümettir, devlettir. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin yanında ayrıca bir hilafet makamının mevcudiyeti, Türkiye’nin dâhili ve harici siyasi birliğini ihlal ettiği sabittir. Diğer taraftan asırlardan beri cihanda bir tek İslam hükümeti esasını tahakkuk ettirmek için muhafaza edilmiş olan hilafet makamı maksadı hiçbir zaman tahakkuk ettirilememiş, bilakis Müslümanlar arasında daima nifak ve anlaşmazlık vesilesi olmuştur. Hâlbuki

29 Atatürk’ün Bütün Eserleri, C. 16, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 236.

30 Atatürk’ün Bütün Eserleri, C. 16, s. 236-237.

hakiki menfaatler toplumların bağımsız hükümet teşkil edebilmelerini esas olarak kabul etmektedir. Müslüman milletler arasındaki manevi ve hakiki bağ, 'İnnemel mü'minune ihvetün (Müminler ancak kardeşirler)' ayeti celilesinin anlattığı manadadır.

Gazi Mustafa Kemal"

Öte tarafta Hindistan'da bulunan Hilal-i Ahmer Heyeti, birkaç hafta önce 9 Mart 1924 tarihinde Aligarh kasabasında bulunan Hindistan Milli Darülfünunu'nda yapılacak olan diploma törenine davet edilmişti. Aligarh'daki darülfünunda bütün cemiyetlerin merkez heyetleri hazır bulunacaktı ve buraya Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri telgrafa alacakları cevap üzerine tekrar bir müzakerede bulunmak üzere özellikle Türk heyetinin gelmesi hususunda ısrar ettiler. Nitekim 9 Mart 1924 darülfünunun odalarından birisinde Hilafet Komitesi merkez heyeti ve Ulema Cemiyeti merkez heyeti hep birlikte toplantı halinde iken Rasih Efendi'den de bu toplantıya katılması istendi. Bu arada Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın hilafetle ilgili oldukça kararlı ve net cevabi telgrafı gelmiş bulunuyordu. Bu telgraf üzerine saatlerce tartışmalar yapıldı. Hint Müslümanlarının önde gelen isimleri yine siyasi amaçları için hilafete ihtiyaçları olduğundan ötürü hâlâ "Gazi Paşa'nın halifeliği kabulünün rica edilmesi hususunda telgrafla kendisine müracaat edilmesi" kararında ısrar ediyorlardı. Bu esnada Mısır'dan bir "Hilafet Komitesi" oluşturulmak üzere Hintlilerin katılımını rica eden Şeyh Reşit Rıza imzalı bir telgraf bir iki Hint cemiyetine de gelmiş ise de, telgrafla bu isteğe hemen ret cevabı vermişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği telgraftan sonra Hilal-i Ahmer Heyeti'nin buradaki pozisyonu da değişti. Hindistan'da Hilal-i Ahmer adına yardım toplamak için oluşturulan bütün heyetlerden alınan cevaplarda çalışamayacakları bildiriliyordu. İnsani amaçlarla gelen Hilal-i Ahmer Heyeti'nin kendi siyasi amaçlarına alet edilmek istenilmesinin görülmesi üzerine Türk heyeti için geri dönmek zorunluluğu bir kat daha arttı. Nihayetinde Hilal-i Ahmer Heyeti'nin 15 Mart 1924'te Hindistan'dan ayrılacağını haber alan Hint Hilafet Komitesi merkezi heyeti ve Hint Ulema Cemiyeti merkezi heyeti, Türk heyetini ziyarete gelerek Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya şu isteklerinin (ki, benzer istekler dönüşte uğranılan Mısır'ın önde gelenleri ve uleması tarafından da dile getirilmişti) iletilmesini istediler:³¹

"1. Mücahid-i a'zam Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri hilafeti deruhde ve kabul buyurarak biz esir insanları tefrikadan vikaye buyurmalıdır.

2. Tefrikamızdan düşmanlarımız istifade edecektir. Türkleri bunların şerrinden nasıl kurtarmış ise, bizim dahi halasımıza sebep olacaktır.

3. Biz Hindliler, bu hususta ne Mısırlılarla, ne Hicazlılarla, ne de Suriye ve Iraklılarla teşrik-i mesai edebilmeyiz. Onlar da bizim gibi esir insanlardır. Bu hususta hakk-ı kelim ve reyleri yoktur.

31 Çapa, a.g.m., s. 17.

4. Emir buyurdıkları takdirde Türkiye’de akdolunacak bir kongreye iştirake hazırız. Mamefih, kongreye dahi ihtiyaç yoktur; mücahid-i a’zam Gazi Hazretlerinin kararları muta’ olacaktır.”

Hindistan’da bulunan Hilal-i Ahmer Heyeti’nin dönüşü geçtiği bu sırada Hint Müslümanlarının yardım meselesi hakkında *Times* gazetesinin Delhi muhabiri gazetesine şu ilginç bilgileri veriyordu:³²

“Türk Hilal-i Ahmer-i tarafından Anadolu savaşlarında evleri yanan ve diğer suretle yardıma muhtaç hale gelen Türklere yardım toplamak üzere gönderilen kurul Bombay’a gelmiştir. Hilal-i Ahmer kurulunun görünürdeki ziyaret nedeni budur. Fakat bazı çevrelerde Türk heyetinin yeniden yardım toplanmasından ziyade evvelce toplanan yardımı almak istediği sanılmaktadır.

1921-22 senelerinde Hint Merkezî Hilafet Komitesi tarafından ‘Ankara Yardımı’ ve ‘İzmir Yardımı’ adıyla iki yardım defteri açılmıştı. Bunlar ile toplanan yardım toplamı 3.941.432 rupiye yani 272.750 İngiliz Lirası idi. 1922 yılında komitenin elinde 1.887.109 rupiye bilanço kalmıştı. Aynı yıl zarfında bu yardımın sarfiyatı hakkında komiteye üç üye tarafından bir rapor verilmişti. Daha sonra bu rapor geri alınmış bütün kopyaları yakılmıştır. Komitenin 31 Aralık 1922’ye kadar olan hesapları 1923 yılı 29 Mart’ında *Bombay Chronicle* gazetesinde neşredilmiştir. Bu hesaplardaki bilançonun teslimine hazır olduğu gösterilmiştir. Bununla beraber 120.807 İngiliz Lirası’na ulaşan tutar şimdiye kadar teslim edilmemiştir.

Meşhur hilafetçilerden Şetani (Chotani) toplanan tutarı ticarete yatırdığını ve kaybettiğini açık açık itiraf etmiştir. Şetani, Ankara yardımının bilançosunu teslim etmeye -İzmir yardımı bilançosuna dair bir şey söylemiyor- davet edildiği Merkezî Hilafet Komitesi’ne demir, kereste ve testere makinesi gibi bazı eşyalar vermiştir. Söz konusu eşya bedelinin Ankara yardımının toplamı olan 107.000 İngiliz Lirası’na ulaşım ulaşmayacağı belli değildir. Dahası bu eşyanın teslimi bazı şartlara tabi tutulmuştur. Bu şartlar birçok tartışmalara da yol açmıştır. İşte bu garip maliye işlemlerinin sonucu olarak samimi Müslümanlar tarafından özellikle kuzey Hindistan Müslümanları tarafından ödenen yardım paralarında önemli çelişkiler ortaya çıkmıştır. Pratik hareketi seven Türklerin yeniden yardım toplama işini Ali biraderlere ve komitenin diğer Müslüman ileri gelenlerine bırakmazdan evvel kendilerine vaat edilen tutarın hiç olmazsa bir kısmını almaya girişmeleri muhtemeldir.”

Bu haberden de anlaşılacağı üzere Hilal-i Ahmer Heyeti, toplanan yardımı alamadan Hindistan’dan eli boş dönmek zorunda kalacaktır. 1924 Mart ayı sonunda gazetelerde Hindistan’daki Hilal-i Ahmer Heyeti’nin dönüş için hareket ettiği, Mısır’a ulaştığı ve Mısır’dan İstanbul’a doğru hareket ettikleri haberleri yer aldı.³³ Sonunda Hindistan’a gönderilen Antalya Milletvekili

32 “Hindistan’daki İlane”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Mart 1924.

33 “Hindistan’daki Hilal-i Ahmer Heyeti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mart 1924; “Rasih Efendi Heyeti’nin Avdeti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1924; “Hindistan’a Giden Heyet Avdet Ediyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Nisan 1924; “Hindistan’a Giden Heyet”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Nisan 1924.

Rasih Efendi'nin başkanlığında Hilal-i Ahmer Heyeti, 7 Nisan 1924 tarihinde İstanbul'a geri döndü. Dönüş sonrasında heyet başkanı olan Rasih Efendi basına verdiği demecinde; *"Heyetin mesaiye başlamadan evvel ayrıldığını ve mesailerinin özellikle Türk basınının olumsuz yayınlarının Hindistan'da Türkiye aleyhinde propaganda yapanlar tarafından ele alınarak çalılışmasından ileri geldiğini"* söyledi.³⁴ Antalya Milletvekili Rasih Efendi iki gün sonra İstanbul'dan Ankara'ya gitti ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek Hindistan'daki izlenimlerini kendisiyle paylaştı. Bu görüşmede konuşulanları ise Mustafa Kemal Paşa daha sonradan *"Nutuk"*ta şöyle yorumlayacaktır:³⁵

"Büyük Millet Meclisi, hilâfeti kaldırdığı sırada, Antalya Milletvekili, din bilginlerinden Rasih Efendi, Kızılay adına, Hindistan'da bulunan bir kurulun başkanlığını yapıyordu. Rasih Efendi, Mısır'a uğrayarak Ankara'ya döndü. Benden mülâkat isteyerek şunları anlattı: Gezdiği ülkelerde, Müslüman halk benim halife olmamı istiyormuş. Müslümanların yetkili kurulları bana bu dileği bildirmek için Rasih Efendi'yi vekil etmişler. Rasih Efendi'ye verdiğim yanıtta, İslâmların bana olan güven ve sevgilerine teşekkür ettikten sonra dedim ki: 'Siz din bilginlerindensiniz! Halifenin devlet başkanı demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan uyrukların, bana ulaştırdığınız dilek ve önerilerini, ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem, o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halifenin buyrukları ve yasakları yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebilecekler midir? Bu duruma göre, yapacak işi ve anlamı olmayan kuruntudan bir niteliği takınmak gülünç olmaz mı?'

Baylar, açık ve kesin söylemeliyim ki, Müslüman halkı bir halife heyulası ile uğraştırma ve kandırma çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak bilgisizlik ve aymazlık belirtisi olabilir."

Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti dünya Müslümanlarından gelecek yardım paralarına bel bağlamadan kendi bütçe olanaklarıyla mübadele işinin üstesinden gelmeyi başaracaktır. 13 Ekim 1923'te oluşturulan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne 1923 yılında genel hizmetlerin yürütülmesi için 6.095.083 lira ödenek ayrıldı, ayrıca bakanlığın maliye bütçesinin muhasebe müdürlüğünün mülkiye ve muhasebe kalemleri maddesine 787 lira, 50 kuruş ve olağanüstü aylık ödenek faslına da 1.390 lira ödenek ilave olundu.³⁶ 1924 Bütçesi'nde ise Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ne önce 5.000.000 lira teklif sunuldu, bütçe müzakerelerinin başladığı sırada bu rakam 2.000.000 lira daha artırılarak 7.000.000 lira olarak teklif olundu.³⁷ Ancak mübadelenin en yoğun yaşandığı 1924 yılı için bu miktar da yeterli gelmeyecekti. Nitekim Hâkimiyet-i Milliye

34 "Hindistan'a Giden İâne Heyeti İstanbul'da", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Nisan 1924; "Hindistan'a Giden Heyetin Sebeb-i Avdeti Hakkında Beyanat", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1924.

35 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. II, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 1133.

36 "Yeni Vekâlete Tahsisat", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrinisani 1923.

37 *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Kânunusani 1923.

gazetesince hükümet tarafından Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin 1924 yılı bütçesine 2.548.150 lira ek ödenek ayrılması için kasım ayında TBMM'ye bir kanun teklifi sunulacağı bildirildiyse de,³⁸ daha sonra hükümet tarafından 12 Kasım 1924'te Meclis'e sunulan kanun tasarısında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Bütçesi'ne ayrılan ek ödeneğin 4.000.000 lira olması teklif edildi.³⁹ Gittikçe artan bu rakamlardan, Türkiye'nin mübadele işlerini yeni ek ödenekler ilave etmek suretiyle kendi sınırlı bütçe imkânlarıyla halletmeye çalışmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan Mübadele İmar ve İskân Vekâleti ile işbirliği içinde çalışan Hilal-i Ahmer Cemiyeti de daha mübadele başlamadan evvel kendi bütçe imkânları oranında hazırlıklara başlamıştı. Örneğin, İzmir Hilal-i Ahmer'i gelecek olan fakir ve muhtaç mübadillere dağıtılmak üzere elbise, çamaşır, fanila, çorap, ayakkabı gibi malzemelerin sağlanması, Tepecik'te Hilal-i Ahmer'e devredilen hastanede hasta ve bakıma muhtaç olanların tedavisinin sağlanması, ihtiyar, kadın ve çocukların taşınması ve mübadillerin iâşesi için çeşitli aşhanelerin açılması gibi faaliyetlerine hız verdi.⁴⁰ Mübadele başladıktan sonra 22 Kasım 1923'te toplanan Hilal-i Ahmer Genel Merkezi, İstanbul'da bulunan mahalle heyetleri eliyle gelen mübadiller için derhal yardım toplanması kararı aldı. Bu şekilde sadece İstanbul'da 1924 Ocak ayı ortalarına kadar 10.800 lira toplandı.⁴¹ Ayrıca gelen mübadillerin pek çoğunun yardıma muhtaç halde olduklarının görülmesi üzerine, hükümetin adeta resmi yayın organı gibi faaliyet gösteren Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde "Gelecek 500 Bin Kardeşe İmdat" başlığı altında sık sık yayınlanan resmi ilanlarla yurt çapında bir yardım toplama kampanyası başlatıldı. Bu ilanda Lozan'da sağlanan anlaşma gereğince "Balkan felaketinin neticesi olarak anavatan serhatlarından uzakta kalmış 500 bin Türk'ün vatana celbini, burada iskânlarını, anavatan için nafi birer müstahsil anasır olmalarını temin etmek" amacıyla önemli ve endişe verici bir işe girildiği hatırlatıldıktan sonra, Türk kamuoyuna şöyle seslenilmekteydi:⁴²

"Çocukları, dulları ve dermandan kalmış ihtiyaçlarıyla birlikte 500 bin gibi büyük bir yekûna varan bu kardeş kitlesinin arzasız, felaketsiz, ölümsüz nakilleri, vatanın muhtelif yerlerinde iskânları tasavvuru hayli müşkül derecede çetin bir iştir. Hükümetimiz bu işin her nokta-i nazardan müfit olabilecek, maksadı temin eyleyecek surette tedvir ve intacına olanca kuvvetiyle gayret ediyor. Fakat çok defa büyük işler tam manasına el birliğine ve umumi gayretin bir noktada temerküz etmesine muhtaçtır.

38 Hâkimiyet-i Milliye, 3 Teşrinisani 1924.

39 Mübadele İmar ve İskân Vekâleti Bütçesi'ne 4.000.000 lira Ek Ödenek Verilmesi Hakkında Kanun Tasarısı için bk. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 030_0_18_01_01_011_53_17_001.

40 "İzmir Hilal-i Ahmer'inde Hazırlıklar", Hâkimiyet-i Milliye, 12 Teşrinievvel 1923.

41 "Hilal-i Ahmer İstanbul'da İlane Topluyor", Hâkimiyeti Milliye, 23 Teşrinisani 1923 ve 13 Kânunusani 1924.

42 "Gelecek 500 Bin Kardeşe İmdat", Hâkimiyeti Milliye, 19 Teşrinisani 1923.

Türkiyeliler, bu noktada, gelecek 500 bin müstahsil kardeşimizin ölmeden nakil edilmeleriyle sağlam bir anasır halinde iskân olunabilmeleriyle çok yakından ve çok derinden alakadardır. Kardeş feryadı kulaklarımızda acı acı inlememek, gözlerimiz kardeş cenazeleri karşısında kan ağlamamak için, en nihayet onların da kolları bizim çalışan kollarımızın kuvvetine iltica eyleyebilmek için, yapacağımız küçük bir fedakârlığa ihtiyaç vardır.

Vatandaş, en büyük felaketlerden, en ciddi tehlikelerden azmin, fedakârlığın, şefkatin ve âlicenabın seni kurtardı. Gelecek 500 bin boynu bükük Türk, kurtarıcı fedakârlığına ve koruyucu şefkatine bakıyor. Bütün vatanda dalgalanmaya başlayan yardım hareketinde uhdene düşeni yap!

Damlata damlata yapacağımız göl, onların ıstırap ve matemle olduğu kadar sağ, anavatana karşı çektiği hasretle bunalan varlıklarına şifa ve serinlik verecektir.

500 bin kardeşe imdat!"

Milli Mücadele'den yeni çıkmış yardımsever Türk milletini bir kez daha fedakârlık yapmaya davet eden bu yardım kampanyası ile birçok şehir ve kazada halktan, tüccardan, askeri ve mülki personelden, okul öğretmenlerinden öğrencilerine kadar, geniş bir yelpazeden aynî ve nakdî yardımlar toplandı ve dağıtılmak üzere Hilal-i Ahmer'e teslim edildi. Yine yardımı yapanların isimleri ile yapılan yardımların cins ve miktarları da aynı gazetede aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu. Bu yardım kampanyası çerçevesinde örneğin, 1924 yılı Ocak ayı ortalarına kadar mübadele suretiyle gelecekler için Konya'nın Ilgın, Ermenek, Seydişehir, Yenişehir, Kadınhanı, Bozkır, Sultaniye kazalarında iki hafta zarfında 175.300 kuruş bağış toplandı. Mentеше'nin Fethiye kazası halkı 17.830 kuruş ile 137 tane çamaşır, 154 endaze basma, Milaslılar 108.444 kuruş, 2.444 okka çeşitli cins erzak, 1.200 parça çamaşır bağışta bulundular ki, bunlarla beraber Mentеше vilayetinin bağış toplamı 232.225 kuruş, 33 çuval piriñç, 537 çamaşır, 200 hasır, 154 endaze basmaya ulaştı. Milaslılar ayrıca 10 yataklık bir de hastane kurdu. Muğla'da da 1.500 lira toplandı. Yine Kocaeli livası dâhilinde de para, eşya ve erzak toplandı, külliyetli miktarda aynî yardımlardan başka yalnız nakdi bağış miktarı 304.845 kuruşa ulaştı. Söke'ye yerleştirilecek mübadiller için içten gösterilerle hazırlanan Sökeliler ilk aşamada 500 lira topladılar.⁴³ Türkiye çapında mübadillerin gelmeye devam ettiği aylar boyunca yardım kampanyası devam ettirildiği gibi, özellikle mübadillerin yerleştirileceği yerler halkı da takdire değer bir şekilde mübadilleri içten karşılayarak, onlar için örneğin yemek düzenlemek gibi çeşitli faaliyetlerde bulundular.

Böylece 1923 sonbaharında başlayan mübadele sürecinde, mübadil Türklerin Türkiye'ye taşınması faaliyetleri, Yunanistan'da Türklere uygulanan baskılar nedeniyle 1924 yılı sonlarına gelindiğinde hızla tamamlanma noktasına geldi. Kış aylarında bile sürdürülen mübadillerin taşınması işi 1925 yılı Ocak ayı başında tamamlandı. Belki üç-dört yıla yayılması gereken bu çetin işin

43 "Geleceklerle Yardım", *Hâkimiyet-i Milliye*, 15-16 Kânunusani 1924.

üstesinden gelmeye çalışan Türk Hükümeti, bir buçuk yıla yaklaşan kısa bir zaman diliminde göçmenlerin süratle taşınması, geçici yerlerinde bir süre ağırlandırılması ve kalıcı iskân bölgelerine yerleştirilmesi işinin masraflarını herhangi bir dış borç alma yoluna gitmeksizin tamamen kendi kısıtlı bütçe imkânlarıyla ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce yurt çapında başlatılan aynî ve nakdî yardım kampanyaları ile karşıladı.

Oysa Türkiye Hükümeti sadece kendi sınırlı kaynaklarıyla mübadele işini göğüslemeye çalışırken, Yunanistan'a başta Amerikan yardım kuruluşları olmak üzere bütün Hıristiyan dünyadan geniş yardım eli uzandı.⁴⁴ 1923 yılında bir Amerikan banka grubu Yunanistan'a 12 milyon dolar borç verme teklifinde bulunmuşsa da ödeme kabiliyeti bulunmayan Yunan Hükümeti bu teklifi reddetti. Milletler Cemiyeti ise başlangıçta 50 bin frank avans vermenin dışında, ayrıca Yunan Milli Bankası'na 6 milyon sterlin borç verdi. Bu sırada Atina'da bulunan mübadelenin mimarlarından olan Dr. Nansen de Yunanlı muhacirler için Amerikalı sermayedarlardan yeni borç temini için Amerika'ya hareket etti.⁴⁵ Yunanistan'ın borç alma girişimleri 1924 yılında Amerika, Fransa ve İngiltere nezdinde devam etti ve sonuçta alabildiği borç miktarı 6 milyondan 10 milyon sterline ulaştı.⁴⁶

Gerçekten de Türkiye'de Yunanistan'dan mübadele suretiyle gelen yarım milyona yakın insanın uygun yerlere yerleştirilmesi ve geçimlerini sağlayabilecek hale getirilmesi hiç kolay bir iş değildi. Özellikle mübadillerin iskânında büyük zorluklarla karşılaşmış, iskân işleri mübadillerin yerleştirildiği pek çok yerde şikâyetlere konu olmuştu. Her devlet işi için olduğu gibi mübadele işini de yakından takip eden Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1924'te Meclis'in yeni yasama yılını açış konuşmasında yer alan, "*Mübadele mukavelesiyle anavatana kavuşan kardeşlerimizin, birçok ihtiyacı henüz tesviye edilememiştir ki hükümetin ve Meclis-i Âli'nin bunun için müstacel tedbir ittihaz etmesi lâzımedendir*"⁴⁷ sözleri adeta bu işteki eksikliklerin itirafı gibidir.

Mübadillerin sıkıntıları nedeniyle mübadele işinde zaman zaman devreye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa girmek zorunda kalıyordu. Örneğin, Kızılay Arşivi'nde bulunan, Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mahmut Celal Bey'in imzasıyla Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Hıfzıssıhha Mütehasıslığı tarafından 24 Mayıs 1924 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Başkanlığı'na gönderilen bir yazıdan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın uygun görmesiyle Hindistan'dan gelen 6.979 İngiliz Lirası'nın çeşitli yerlerde bulunan ve durumları kötü olan muhacirlere sarf edilmesi istenmektedir. Mübadil göçmenlerin sadece bir kısmının sıkıntılarını dile getiren bu önemli belge şöyledir:⁴⁸

44 Akgün, a.g.m., s. 129.

45 *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Mart, 5 Nisan, 27 Nisan, 31 Ağustos, 17 Teşrinievvel 1923.

46 "Yunanistan'ın Muhacir İstikrazı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinisani 1924.

47 TBMM *Zabit Ceridesi*, C. 10, Devre: II, İçtima senesi: II, Birinci İçtima, 1.11.1340 (1924).

48 *Kızılay Arşivi*, 1296-30. Bk. EK 2.

"Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi Riyaset-i Umumisine

Altı bin dokuz yüz yetmiş dokuz (6.979) İngiliz lira ve küsuratını havi bir rakama çıkan, yetimler, yaralılar muhacirin ve dul kadınların tehvin-i ihtiyaç ve ıstırabı ve bilhassa mübadele suretiyle cidden muhtac-ı muavenet bir halde gelmekte olan muhacirinin de nazar-ı dikkate alınarak bunların her türlü ihtiyaçlarının ref' olması için sarf edilmek üzere cemiyet-i muhteremeleri emrine irsal kılındığı Reisicumhur Hazretleri tarafından irade ve işar buyrulmuştur.

Tokat, Amasya, Çorum ve Sivas ile Yozgat mıntıkasına sevk olunan Kayalılar ve Kayseri, Niğde vilayetlerinde iskân olunan Kozanalılar arasında pek muhtac-ı muavenet ve bermucib-i kanun verilen dokuz yüz gram ekmek ile idame-i hayatları gayri mümkün hayli zavallular mevcut olduğu gibi bunlardan başka daha gelecek Keseryeliler ve Adana mıntıkasında iskân olunacaklar arasında da aynı vaziyette pek muhtaç ve fakirin haricinde işeleri temin ve mevcudiyet-i sıhhatlerinin takviye edilmesi mecburiyeti sıhhiyesinde muhacirin bulunduğu, Niğde ve havalisinde avdet eden vekâlet-i senaveri sıhhiye müsteşarı bunlardan Kozanalılar için Niğde'de iki yüz mevcutlu bir nekahethane tesisine lüzum-u kati göstermiş iken bu ricanın âdem-i mesaisi dolayısıyla şayan-ı muvafık ve kabul görülen işbu tesisata muvaffak olunamadığından mar-ül arz cemiyet-i muhteremeleri emrine irsal kılınan çek muhteviyatının evveleminde Niğde'de açılacak iki yüz yataklı nekahethanenin tesis ve idamesi ve saniyen bervech-i maruz gerek muhtac-ı muavenet vaziyetlerinden dolayı istisnai surette teftişleri hakikaten icap eden muhacirinin işeleri için lazım gelen hususatın biran evvel icra ve işarını rica ederim efendim. 24.5.340

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Vekili Mahmut Celal"

Ayrıca mübadil göçmenlere yardım için Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Latife Gazi Mustafa Kemal Hanım'ın himayesi altında Mazhar Müfit, Haydar Rüştü, Kılıç Ali ve Canik Milletvekili Talat Beylerden oluşan düzenleme komitesince bir konser düzenlendi ve geliri Yunanistan'dan gelen muhacirlerin ihtiyaçlarına harcanmak üzere dünyaca tanınmış Viyolonist Zeki (Üngör) Bey idaresindeki "Büyük Orkestra" heyeti tarafından Ankara'da 11 Mart 1924 tarihinde akşam saat altıda, Milli Sinema salonunda büyük bir konser verildi. Konsere Latife Gazi Mustafa Kemal Hanım ile Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa, TBMM Başkanı Fethi Bey, bakanlar, milletvekilleri ve yüksek rütbeli devlet memurları, Rus Sefiri Suriç Yoldaş ve hem hayırlı bir işe katkıda bulunmak, hem de sanat dolu güzel birkaç saat geçirmek isteyen erkek, kadın birçok yardımsever katıldı. Cumhurbaşkanı ve eşi Latife Hanım bu vesileyle biner lira hediye ettiler. Milletvekili İbrahim Bey'le Osmanlı Bankası ve ismini söylemeyen bir kişi de biner lira, Rus Büyükelçisi Suriç Yoldaş ise 500 lira verdi. Genel hâsılâtın 10 bin liraya ulaşacağı beklenmekteydi.⁴⁹ Bu konserde elde edilen hâsılât muhtaç göçmenlerin ihtiyaçları için harcanmak üzere iki defada

49 "Muhacirler Menfaatine...", *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Mart 1924; "Muhacir Kardeşlerimiz Menfaatine Fevkalade Konser", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1924.

Ziraat Bankası aracılığıyla İstanbul'da bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne gönderildi. Kızılay Arşivi'nde yer alan 30 Ağustos 1924 tarihli bir belgede bu paranın nasıl değerlendirileceğine dair şu bilgiler yer almaktadır:⁵⁰

“İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Riyaset-i Âliyyesine

12 ve 19 Temmuz 340 (1924) tarihlerinde Ziraat Bankası vasıtasıyla Cemiyet-i Aliyyeleri Merkez-i Umumisi Riyaseti'ne iki defada irsal edilen üç bin lira bitmiş ve bin dokuz lira elli kuruşun cihet-i aidiyeti istifsar edilmektedir. İrsal edilen bu meblağ mukaddema Ankara'da Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi Hazretlerinin riyaset-i ismetanelerinde muhtac-ı muavenet fukara-yı muhacirine tevzi edilmek üzere ve verilen konser hâsılatı olup cihet-i sarfına gelince: hakikaten muhtac-ı muavenet alil, hasta muhacirin ile memedeki çocuklara süt ve edviye (ilaçlar) tedariki için sarf edilebileceği maruzdur. 30 Ağustos 340

Mübadele, İmar ve İskân Vekili namına Behçet”

1924 Eylül'ünde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa eşi Latife Hanım'la Karadeniz seyahatinde iken Erzurum'da yıkıcı büyük bir deprem meydana geldi. Bunun üzerine Gazi Paşa gezi programını değiştirerek Samsun-Amasya-Tokat-Sivas şehirlerine uğrayarak halkla temas ettikten sonra Erzurum'daki deprem bölgelerini bizzat dolaşmak ve zarar gören vatandaşların dertlerine derman olmak istedi. Cumhurbaşkanı'nın Samsun'dan çıktıktan sonra ilk uğradığı yer, -Milli Mücadele'de ilk örgütlenme yeri olması açısından Mustafa Kemal Paşa için özel bir anlam taşıyan- Havza oldu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Havza'da bulunduğu sırada, özellikle mübadillerin durumlarıyla yakından ilgilendi, iskân ve iaşelerinin düzenlenip iyileştirilmesi için İmar ve İskân Komisyonu'na bazı emirler verdi ve iaşeleri için derhal 2.000 lira sarf edilmesini istedi.⁵¹

Öte yandan Hilal-i Ahmer Cemiyeti de, Hindistan'da Türkiye için toplanan yardım paralarının peşini bırakmadı. Hindistan'a giden ilk heyetin amaca ulaşmadan geri dönmesi sonrası Cemiyet, bu kez de Hindistan'daki yardım paralarıyla alınan ve Hilal-i Ahmer'e devredilen kerestelerin satışı ile meşgul olmak üzere 6 Şubat 1925 tarihinde Hilal-i Ahmer merkez üyesi ve genel müfettişi İsmail Besim Paşa ile yine genel merkez üyesi Dr. Hikmet Bey ve bir tercümandan oluşan ikinci bir heyeti Hindistan'a gönderme kararı aldı. Kerestelere ait işlemleri yerinde tasfiye için 11 Mart 1925'te Delhi'ye ulaşan ikinci heyet üyeleri aylarca orada kalmalarına rağmen yine de istenen sonucu elde edemediler. İşlerin uzaması üzerine heyet üyelerinden ikisi orada kalırken, Dr. Hikmet Bey 30 Haziran 1925'te İstanbul'a geri döndü.⁵² Bu can sıkıcı durum Hilal-i Ahmer bünyesinde de sıkıntı yarattı ve 10 delegenin imzasıyla bu rahatsızlık şöyle dile getirildi:⁵³

50 Kızılay Arşivi, 93/176. Bk. EK 3.

51 “Muhacirlere Karşı Alakaları ve Tedbirleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1924.

52 “Doktor Hikmet Bey'in Avdeti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1925.

53 Kızılay Arşivi, Kutu 164/67. Bk. EK 4.

"Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Riyaset-i Aliyyesi'ne

27.7.1341 (27 Temmuz 1925)

Hilal-i Ahmer'e ait keresteyi satmak üzere Hindistan'a 341 senesi Mart ayında ikisi merkezi umumi azasından olmak üzere üç zattan mürekkep bir heyet gönderilmişti. Bu icraat 341 senesine ait olduğundan gelecek sene kongresinde mevzu-i bahs olması lazım geliyorsa da heyetin Hindistan'da idame-i ikameti büyük masrafı mucip olduğundan heyet-i merkeziyenin bu husustaki izahatı dinlendikten sonra meclis-i umumice bir karar verilmesi zaruri görünmektedir. Mesmu olduğuna göre heyet keresteyi satmaya muvaffak olamamıştır. Bu muvaffakiyetsizliğe ve şimdiye kadar otuz bin liradan fazla masrafı mucip olmasına rağmen heyetten iki zat elan Hindistan'da bulunmaktadır. Hilal-i Ahmer'in bu lüzumsuz masraftan kurtarılması derece-i vücbedir."

Gerçekten de heyetin masrafları belirtilen rakamı bile aştı. 1925 yılı içinde Hindistan'a gönderilen ikinci Hindistan Heyeti'nin masrafı 42.563 lira 78 kuruş olarak gerçekleşti.⁵⁴ Bununla birlikte Hilal-i Ahmer'in 1925 yılı bütçesinde gösterilen elde edilmiş yardımlar içerisinde 28.897 lirası Hindistan'daki kereste satışından, 37.749 lirası Hint Hilafet Komitesi'nden ve 70.050 lirası Hindistan'da teberru edilen toplam 136.696 lira (102.916 rupi) Hindistan'dan geldiği belirtilmektedir.⁵⁵

1926 yılında da Hindistan yardımı meselesi sürüncemede kalmaya devam etti. Hindistan'da kereste fabrikası ve kerestelerden ibaret olan bağışlar için Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'nden Hint Hilafet Komisyonu'na gönderilen telgrafla; bir an evvel kereste fabrikasının ve kerestelerin satılarak elde edilen bedelin gönderilmesi rica edildi. Komisyondan uzun süre cevap alınamayınca 19 Eylül 1926'da tekrar yazıldı. Nihayet 28 Kasım 1926'da Hilafet Komisyonu'ndan gelen cevap mektubunda; Hicaz Kongresi'ne katılımlarından dolayı gecikme yaşandığı açıklandıktan sonra, kereste fabrikasına alıcı bulunmadığı ve kerestelerin açık artırmaya konulmasının lazım geleceği, fabrika satışı için pek gülünç denilecek derecede düşük fiyat verildiğinden söz konusu bile edilmediği, ikinci heyetin Hindistan'dan dönüşü sonrası satılan keresteden elde edilen 50.000 rupinin gönderileceği belirtilmekte, ayrıca fabrikayı zayi etmektense uygun görülecek şekilde ve uzun süreli olarak birine kiraya verilerek işletilmesi tavsiye edilerek Hilal-i Ahmer'in bu konu hakkındaki son kararının kendilerine bildirilmesi rica edilmektedir. Mektupta bildirilen durum Hilal-i Ahmer tarafından enikonu tartışıldıktan sonra 7 Şubat 1927'de Hint Hilafet Komitesi'ne cevap verilerek, önce 50.000 rupinin henüz gelmediğinden gönderilmesi rica edildi ve sorumluluğu Türkiye Hilal-i Ahmer'ine ait olmak üzere orada bulunan

54 *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Programları 1914-1928*, Yay. Haz: Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, Ankara 2013, s. 517. Ayrıca Hindistan'a giden İsmail Besim Paşa ve Hikmet Bey'in yolluk ve harcama listesi için bk. *a.g.e.*, s. 534-535.

55 *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Programları 1914-1928*, s. 512-513.

menkul ve gayrimenkullerin mevcut bakiyesinin Hilafet Komitesi tarafından tasfiyesi veya uzun süreli olarak uygun bir yıllık ücretle herhangi bir şirket veya şahsa kiraya verilmesi kararında bulduklarını, eski yardım ve çok değerli hizmetlerini gördükleri komitenin, fabrikanın işletilmesini bir iş teklifi olarak kabul ettikleri takdirde, belirleyecekleri şart ve tekliflerini Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'ne yazmaları bildirildi. 1927 yılı başlarında sözü edilen 50.000 rupi gönderildi, ancak yeni teklif sunulan mektuba ise henüz cevap gelmedi.⁵⁶

Nihayetinde Hilal-i Ahmer'in 1926 ve 1927 bütçe rakamlarına bakıldığında Hindistan'da toplanan yardımların gelmeye devam ettiği görülmektedir. Nitekim 1 Ocak 1926-30 Haziran 1926 tarihlerini kapsayan bütçesinde Hindistan Heyeti'nden 12.137 lira 21 kuruş gelir gösterilirken, 1 Temmuz 1926-30 Haziran 1927 bütçesinde ise Hindistan Komisyonu'ndan müdevver eşya satışından 30.000 lira elde edildiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra ikinci gönderilen Hindistan Heyeti döndükten sonra Hindistan'da kalmaya devam eden Tercüman Tevfik Bey'in almış olduğu harcırah ve yevmiye masrafı ise 5.268 lira 55 kuruş oldu.⁵⁷ Bu konuda son olarak Hilal-i Ahmer'in 1928 yıllık raporunda verilen bilgilere göre, Hindistan'da toplanan yardımlarla alınan kereste fabrikası ve gelirleri tümüyle tasfiye edilinceye kadar Hilal-i Ahmer'in bu konudaki girişimlerini devam ettirebileceği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan Hindistan'da sürdürülen bağımsızlık mücadelesinde sağlanan milli beraberliğin ilham kaynağı Türk milleti oldu. Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk Devrimi'nin mimarı olan Mustafa Kemal Atatürk, ister Müslüman, Hindu veya Sih olsun bütün Hindistan halkını ve bağımsızlık mücadelesi veren Hint önderlerini derinden etkiledi.⁵⁸ Nitekim Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasına, İngiliz emperyalizmine karşı mücadelelerinde dini ve siyasi önemli bir güç olan halifelik silahının ellerinden alındığı düşüncesiyle en sert tepkiyi verenlerden biri olan Hint Müslüman önderlerinden Muhammed Ali Cinnah Hindistan Müslüman Birliği'ndeki liderliğine geri döndü. Ancak bu kez halifelik yerine Müslüman milliyetçiliği silahına sarıldı ve zamanla Gandhi'nin liderliğini yaptığı Hindistan Ulusal Kongresi ile yollarını ayırarak mücadeleye devam etti. Hindistan bağımsızlık mücadelesi ise ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin artık eski gücünü yitirmesinden sonra başarıya ulaşabilecektir. Sonunda Müslüman Birliği ve Ulusal Kongre, 3 Haziran 1947'de Hindistan bölgesinin "*Hindistan*" ve "*Pakistan*" diye ikiye ayrılmasını ve 18 Temmuz 1947'de kabul edilen kanunla da 15 Ağustos 1947'den geçerli olmak üzere Hindistan ve Pakistan olarak ikiye bölünen her iki kısmın da "*Bağımsız Dominyon*" adı altında iki bağımsız devlet olmasını kabul etti.⁵⁹ 1947'de

56 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Programları 1914-1928, s. 628.

57 Hilal-i Ahmer bütçe rakamları için bk. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Programları 1914-1928, s. 541, 659, 662 ve 720.

58 Türk Devrimi'nin Hindistan'daki yansımaları için bk. Mohammad Sadiq, *Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi*, Çev. Funda Keskin Ata, TTK, Ankara 2018.

59 Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. III, TTK, Ankara 1950, s. 654-655.

Hindistan'ın bağımsızlığını almasının ardından Türk-Hint ilişkileri mesafeli bir halde seyretti⁶⁰, ancak Hindistan'dan ayrılan ve çoğunluğu Müslüman olan Pakistan ile ilk devlet başkanı olan Muhammed Ali Cinnah zamanında başlayan dostane ilişkiler günümüze kadar devam etti.⁶¹

Sonuç

Türk Kurtuluş Savaşı sonrası, uzun süren savaş yıllarının verdiği zararları gidermek isteyen Türkiye'nin yeniden imarı sürecine başlanacağı bir sırada, yeni Türkiye'nin yöneticileri bu kez de, Lozan'da 30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan, Türkiye'deki Ortodoks-Rumlar ile Yunanistan'daki Müslüman-Türklerin karşılıklı olarak yer değiştirmelerini öngören "Mübadele Sözleşmesi" uyarınca, sayıları yarım milyona yakın Yunanistan'dan getirilecek olan mübadil Türklerin taşınması, iâşesi, barındırılması ve iskân bölgelerine yerleştirilmesi gibi önemli bir sorun ile karşı karşıya kaldı. Lozan Barış Anlaşması ile Düyun-u Umumiye'yi güç bela tasfiye etmiş olan Türkiye, mübadele işini herhangi bir dış borç almaksızın veya dış yardım olmaksızın kendi sınırlı bütçe kaynakları ile halletmeye uğraşacaktı. Ancak bu ciddi ve külfetli sorunu aşmak için Türkiye'nin sınırlı mali kaynaklarının yetmeyeceği aşikâr olduğundan, yeniden Batılı devletlere borçlanmak yerine, bir kez daha Milli Mücadele'de anlamlı destekleri görülen İslam âleminin ve bilhassa âlicenap ve yardımsever Hint Müslümanlarının yardımlarına ihtiyaç duyuldu. Bu amaçla Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla başta Hindistan olmak üzere Müslümanların yaşadığı ülkelere dağıtılmak üzere, 25 Eylül 1923'te bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından İslam âleminin yardımını talep eden bir bildiri hazırlandı.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Milli Mücadele'nin başından beri tam bağımsızlık ve ulusal egemenlik ilkeleriyle hareket edilen Türkiye'de 29 Ekim 1923'te "Cumhuriyet" idaresi kuruldu. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirilecek devrimlerle çağdaş uygarlık hedefine yönelmesiyle birlikte, devlet başkanlığı sıfatıyla artık yeni rejimde bir anlamı kalmayan ve aslında tarihte kalmış bir kurum olan halifelik kurumunun kaldırılması zamanı da gelmişti. Ne var ki, Hindistan'da yardımların toplandığı bir sırada Türkiye'de 3 Mart 1924'te "Halifelik kurumunun kaldırılması" ile "Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına sürgün edilmesi" kararlarının alınması, halifelik kurumu aracılığıyla Türkler ile Hindistan Müslümanları arasında oluşmuş olan dostluk ve sevgi bağının kopma noktasına gelmesine neden oldu.

60 Hindistan'ın bağımsızlığını almasından sonraki Türkiye-Hindistan ilişkileri için bk. Eminağ Malkoç, "20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye İle Hindistan'ın Siyasi İlişkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal Of Eurasian Studies*, C. 1, 2016, s. 109-145; Savaş Sertel, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1950-1960)", *The Journal of Social Science Studies*, (JASSS), Number 32, Winter III, 2015, p. 291-305.

61 Bu konuda bk. İsmail Akbaş, *Geçmişten Geleceğe Türkiye Pakistan İlişkileri*, İzmir 2013.

Türkiye’de halifeliğin kaldırılması, Hint Müslümanları arasında büyük bir endişe ve kaygı yarattı. Çünkü Hint Müslümanları için halifelik, İngiliz emperyalizmine karşı dayanışmanın en büyük sembolü ve bağımsızlık için verdikleri mücadelenin en önemli dini ve siyasi kozlarından biriydi ve şimdi bu önemli gücün ellerinden kayıp gittiğini düşünüyorlardı. Dolayısıyla halifelik kurumunu kendileri için dayanak noktası olarak gören Hint Müslümanları, bu kurum olmadan bağımsızlık mücadelelerinin sekteye uğrayacağından korkuyorlardı. Özellikle Milli Mücadele sırasında ve sonrasında Türkiye’ye yapılan yardım kampanyalarının baş aktörü olan Hint Hilafet Komitesi’nin -ki, adını buradan aldığı düşünülecek olursa-, hilafetin kaldırılması ile varlığı anlamsız hale gelmiş oldu. Hindistan’daki davalarını bu isimle sürdürdükleri için salt isim yüzünden bile halifelikten vazgeçmek istemiyorlardı. İşte bu gibi nedenlerle halifeliğin devam ettirilmesi ve hatta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın halifeliği kendisinin üstlenmesi ümidi ile tıpkı Türk milletini kurtardığı gibi kendilerini de sömürge olmaktan kurtarmasının beklentisi içerisindeydiler.

Oysa Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın Hindistan’a gönderdiği telgrafta da vurguladığı üzere, artık Türkiye Cumhuriyeti’nde “*hükümet ve devleti*” temsil eden Türk milletinin iradesiyle oluşmuş yeni bir yönetim anlayışına geçildiğinden, aynı anlamı taşıyan hilafet makamına gerek kalmamıştı. Ayrıca iç ve dış politikada tam bağımsız olmak isteyen yeni Türkiye’de iç ve dış siyasi birliği ihlal eden bir kuruma da yer olamazdı. Üstelik halifelik makamı ile yüzyıllardır bir tek “*İslam Hükümeti*” esasını gerçekleştirmek mümkün olamamış, aksine halifelik makamı Müslümanlar arasında daima arabozculuk ve anlaşmazlık vesilesi olmuştu. İşte bu gibi gerekçelerle Mustafa Kemal Paşa’nın düşüncesine göre, Müslüman milletler arasında manevi gerçek bağ, halifelik makamı üzerinden değil, ancak “*din kardeşliği*”⁶² üzerinden olmalıydı.

Ne var ki, o günlerde halifeliğin kaldırılmasının yarattığı endişe ve kızgınlık dolayısıyla bu gerçeği bir türlü kabullenemeyen, hatta bunu “*büyük bir hata*” olarak değerlendiren Mevlana Ebul Kalam Azad gibi birçok Hint Müslüman önderleri zamanla Türk Devrimi’ni benimseyecekler ve özellikle de ulusal ve laik devlet yapısını kendilerine örnek olarak alacaklardır. Bir bakıma Türkiye’de halifeliğin kaldırılması Hindistan’da milliyetçiliğin yükselişe geçmesine vesile oldu. Nitekim halifeliğin kaldırılması ile halk desteğini kaybeden ve güçlükle ayakta kalabilen Hint Hilafet Komitesi 1929 yılında dağılacak ve yerine Müslüman Milliyetçi Parti kurulacak ve Hindistan Milliyetçi Müslümanlar Konferansı adı altında yeniden toplanmaya başlayacaklardır. Yine halifeliğin kaldırılmasına en sert tepkileri verenlerden biri olan Hint Müslüman önderlerinden Muhammed Ali Cinnah, Hindistan’ın bağımsızlığı için öncelery

62 Mustafa Kemal Paşa, “*din kardeşliği*” kavramını ilk kez hilafetin kaldırılmasından sonra Hindistan’a gönderdiği telgrafta kullanmış değildir. Daha önce Hint Müslümanlarına gönderdiği bütün teşekkür mektup ve telgraflarında ve hatta İslam Âlemine Beyannamesi’nde hep bu kavramı kullandığı görülmektedir.

Hindu-Müslüman birliğine inanıyordusa da sonradan bu tutumdan vazgeçti ve Hint Müslümanlarına önderlik ederek uzun ve kararlı bir mücadele sonunda Hindistan Müslümanlarını tek bir ulus devlet çatısı altında toplamayı başardı.

Öte yandan halifeliğin kaldırılması, Hindistan'da Türkiye için yapılmakta olan yardım kampanyasını da olumsuz yönde etkiledi. Daha önce Kuruluş Savaşı'nda olduğu gibi mübadele işi için de Hindistan'daki yardım kampanyasını yürüten Hint Hilafet Komitesi'nin bazı önde gelen isimlerince halifeliğin kaldırılmasının kabullenilememesi ve bu yüzden Türkiye'ye karşı takınılan olumsuz tavırdan sonra, insani amaçlarla mübadil Türkler için Hilal-i Ahmer adına yardım toplamakta olan Hint kurulları, bundan böyle çalışamayacaklarını bildirdiler. Dolayısıyla Hindistan'da toplanan yardımları Türkiye'ye getirmekle görevlendirilen ilk Hilal-i Ahmer Heyeti amaca ulaşmadan eli boş geri dönmek zorunda kaldı. Dahası daha önceden toplanmış olan son yardımların da Türkiye'ye ulaştırılmasında bir sorun olduğu ortaya çıktı. Nitekim çok geçmeden Hint Hilafet Komitesi'nin önemli liderlerinden biri olan ve sıkı bir hilafetçi olarak tanınan Hint işadamı Chotani'nin, Türkiye için toplanan yardım paralarını kereste fabrikası ve inşaat malzemeleri alımında harcayarak kaybettiği anlaşıldı. Alınan fabrika ve malzemeler hukuki olarak Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne devredildi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, sonraki yıllarda oldukça zorlu bir süreçle de olsa Hindistan'a gönderdiği başka bir heyet aracılığıyla, bu malzemelerin satışından elde edilen gelirlerin peyderpey Türkiye'ye getirilmesi için çaba sarf etti.

Sonuç olarak, Türk-Yunan mübadelesi sırasında Hindistan'da Türkiye için açılan son yardım kampanyasında yaşanan olumsuzluklara rağmen, Hint Müslümanları, daha önce pek çok kez derin sevgi ve bağlılıklarının nişanesi olarak Türklerin her zor zamanında yardım ve desteklerini göstermişlerdi. Bu nedenle Milli Mücadele'nin Başkomutanı, TBMM Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, pek çok kez yardımı gönderen kişi ve kuruluşlar aracılığıyla Hint Müslümanlarına Türk milleti adına minnettarlığını ve teşekkürlerini iletmiş ve her felaketten sonra Türk milletinin imdadına koşan, her fırsatta Türk davasına bağlılık ve sevgilerini gösteren ve cömertçe yardımlarda bulunan Hint Müslümanlarının kardeşliğini unutmayacağını dile getirmişti. Gerçekten de Türk milleti, günümüzde de geçmişteki her zor zamanında yardım elini uzatan, cömert ve yardımsever Hint Müslümanlarını daima saygıyla hatırlamakta ve minnetle yâd etmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

BCA, 030_0_18_01_01_011_53_17_001.

BCA, 030_10_00_00_1_1_4_1/5.

Kızılay Arşivi

Kızılay Arşivi, 1296-30.

Kızılay Arşivi, 1297-102.

Kızılay Arşivi, 1297-102.8.

Kızılay Arşivi, 1371/1.

Kızılay Arşivi, 93/176.

Kızılay Arşivi, Kutu 164/67.

II. Süreli Yayınlar

Avrupa'nın Şerefli Kardeşlerine Yardım Ediniz!, *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Kânunusani 1924.

Doktor Hikmet Bey'in Avdeti, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1925.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden Âlem-i İslam'a Bir Hitabe, *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Eylül 1923.

Gelecek 500 Bin Kardeşe İmdat, *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Teşrinisani 1923.

Geleceklere Yardım, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15-16 Kânunusani 1924.

Heyetimiz Gitti, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Teşrinievvel 1923.

Hilal-i Ahmer İstanbul'da İane Topluyor, *Hâkimiyeti Milliye*, 23 Teşrinisani 1923 ve 13 Kânunusani 1924.

Hindistan da Tebrik Ediyor, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Mart 1924.

- Hindistan Heyeti İzmir'de, *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Kânunusani 1924.
- Hindistan İanesi İlk Yardım, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Mart 1924.
- Hindistan'a Gidecek Heyet, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Kânunusani 1924.
- Hindistan'a Giden Heyet Avdet Ediyor, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Nisan 1924.
- Hindistan'a Giden Heyet, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Nisan 1924.
- Hindistan'a Giden Heyetin Sebeb-i Avdeti Hakkında Beyanat, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1924.
- Hindistan'a Giden Hilal-i Ahmer Heyeti, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Kânunusani 1924.
- Hindistan'a Giden İane Heyeti İstanbul'da, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Nisan 1924.
- Hindistan'a İzam Olacak Heyet, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Teşrinisani 1923.
- Hindistan'da İane, *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mart 1924.
- Hindistan'daki Heyetimiz ve İane, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mart 1924.
- Hindistan'daki Hilal-i Ahmer Heyeti, *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mart 1924.
- Hindistan'daki İane, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Mart 1924.
- İzmir Hilal-i Ahmer'inde Hazırlıklar, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinievvel 1923.
- Komasyon Atina'da İlk İctimamı Akdetti, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Teşrinievvel 1923.
- Muhacir Kardeşlerimiz Menfaatine Fevkalade Konser, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1924.
- Muhacirler Menfaatine, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Mart 1924.
- Muhacirlere Karşı Alakaları ve Tedbirleri, *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1924.
- Murahhaslarımızla Yunanlılar arasında Lozan'da Akdedilen Ekalliyetlerin Mübadelesi Hakkındaki Mukavelename, *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Şubat 1923.
- Mübadele-i Ahali Mukavelesi İmza Edildi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Şubat 1923.
- Mübadele Meselesi ve Hilal-i Ahmer'in Teşebbüsü, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Eylül 1923.
- Mübadele Meselesi ve Hilal-i Ahmer, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1923.
- Müslüman Memleketlere Gidecek Heyet, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Teşrinisani 1923.
- Rasih Efendi Heyeti'nin Avdeti, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1924.
- Yeni Vekâlete Tahsisat, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrinisani 1923.
- Yunanistan'ın Muhacir İstikrazı, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinisani 1924.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinievvel 1923.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinievvel 1923.

Hâkimiyet-i Milliye, 15 Kânunusani 1923.

Hâkimiyet-i Milliye, 16-17 Teşrinievvel 1923.

Hâkimiyet-i Milliye, 17 Teşrinievvel 1923.

Hâkimiyet-i Milliye, 27 Nisan 1923.

Hâkimiyet-i Milliye, 3 Teşrinisani 1924.

Hâkimiyet-i Milliye, 30 Mart 1923.

Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1923.

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Nisan 1923.

III. Kitap ve Makaleler

AKBAŞ İsmail (2013) *Geçmişten Geleceğe Türkiye Pakistan İlişkileri*, İzmir.

AKGÜN Seçil (1985) *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik*, Ankara 1985.

AKGÜN Seçil Karal (2012) Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılamayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı: 39, s. 111-136.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2005) C. 15, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2005) C. 16, Kaynak Yayınları, İstanbul.

BAYUR Yusuf Hikmet (1987) *Hindistan Tarihi*, 3 Cilt, TTK, Ankara.

ÇAPA Mesut (2009) *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, 2. bs., Ankara.

ÇAPA Mesut (1994) Mustafa Kemal Paşa'ya Halifelik Önerisi, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 1, s. 14-17.

ERDAL İbrahim (2009) Amerikan Arşiv Belgelerine Göre İzmir'in Boşaltılması ve Rum Göçmenlere Yardım Konusu, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 21, s. 61-73.

GAZİ MUSTAFA KEMAL (1987) *Nutuk*, C. II, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

KERİMOĞLU Hasan Taner (2012) Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yaptığı Yardımlar, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: II/2, s. 161-181.

KESKİN Mustafa (1991) *Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Kayseri.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler (1973) Çev. Seha L. Meray, Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

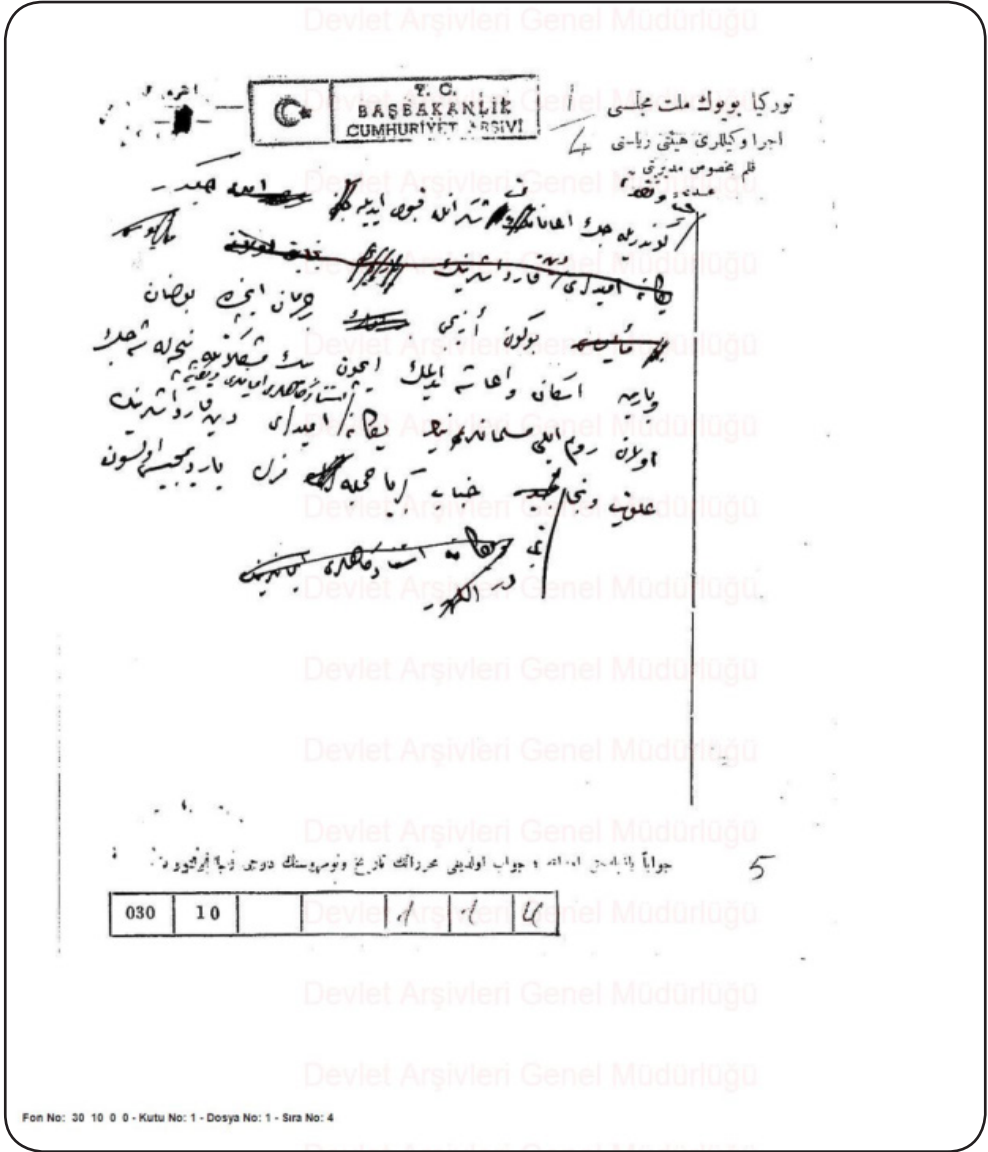
- MALKOÇ Eminaalp (2016) 20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye İle Hindistan'ın Siyasi İlişkileri, *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal Of Eurasian Studies*, C. 1, s. 109-145.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Programları 1914-1928* (2013) Yay. Haz: Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, Ankara.
- ÖZGİŞİ Tunca (2014) Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Anadolu'ya Göçler ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, s. 384-393.
- QURESHI M. Naeem (1998) Hindistan Hilafet Hareketi, *İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, s. 109-111.
- SADIQ Mohammad (2018) *Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi*, Çev. Funda Keskin Ata, TTK, Ankara.
- SERTEL Savaş (2015) Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1950-1960), *The Journal of Social Science Studies, (JASSS)*, Number 32, Winter III, p. 291-305.
- SOYAK Hasan Rıza (1973) *Atatürk'ten Hatıralar*, C. I, İstanbul.
- SOYLUER Serdal (2008) Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yardım Kampanyalarının Osmanlı Basınına Yansımaları, *Şarkiyat Mecmuası*, S. 13, s. 91-118.
- YAYLAGÜL Gamze (2020) Halifeliğin Kaldırılmasının Hindistan Müslümanlarına ve Türk Basınına Yansıması, *Asya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, C. 4, s. 103-114.
- YÜKSEL Hayriye (2010) Türk Devrimi'nin Hindistan ve İran'daki Yansımaları, *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, s. 237-254.
- Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200352.pdf.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, Devre: II, İçtima Senesi: 1, 3 Mart 1340 (1924).
- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, Devre: II, İçtima senesi: II, Birinci İçtima, 1.11.1340 (1924).

EK 4: Hilali-i Ahmer'e ait kerestenin Hindistan'da satılmasına dair.
Kızılay Arşivi, kutu 164/67.

164/67

فوق الذمیه - ذمیه
از طرفه اولی

هلال احمر مجلس عمومی ریاسته علی بن

هلال احمر عدالت کراستہ صیغہ ادزہ ہندستانہ ۱۹۱۱ء کی
سات آئینہ ایکسی مرکز عمومی اعضا سندھ اولیہ ادزہ اعلیٰ زائدہ
مکرم برہمنیت گوندہ ریکی ہے . جو اجراء آن ۱۹۱۱ء سے عدالت
ادلہ ہند کلمہ جہت سندھ خرنفہ سندھ مصغوع کتبہ اولی کی
لائق یکری ہے . ہیئت ہندستانہ اقامتہ اقامتی
بیون مصغوع موجب اولیہ کلمہ ادلہ ہند ہیئت مرکز ہند
بوضوہ ایضاً صحت ایکریں یکریں مولیٰ عمومی
بجراہ ویہ یکریں خردری کورہ دخلکہ در . مصغوع
ادلہ ہند کورہ ہیئت کراستہ صیغہ ادزہ ہند
ادلاما ہے . بوضوہ ہیئت نہ کورہ ہیئت ہند
ادلہ ہند ہند لیرا نہ فضلہ مصغوع موجب اولی کی
رغماً ہیئت نہ ایکریں ذان الا نہ ہندستانہ
بولوغتہ در . ہلال احمر بولوغتہ
مصغوع خورنہ یکریں در . مصغوع
استانہ انبروہ استانہ ہندستانہ استانہ ہندستانہ
مصغوع مصغوع مصغوع مصغوع
مصغوع مصغوع مصغوع مصغوع
مصغوع مصغوع مصغوع مصغوع